

Godofredi Hermanni

Memoriae

Sacrum.

Georg Friedrich Hegel

Memorie

Stamm

De histrionibus.

Absoluta, quae de scena orchestraque Aeschyli instituta erat, quaestione, transimus jam ad alteram disputationis nostrae partem, qua de iis explicare propositum est¹⁾, per quos actae sunt fabulae, de histrionibus et choreutis.

De numero histrionum.

Ante Aeschylum unum inde a Thespidis temporibus fuisse histrionem, qui cum choro eiusque principe sermones sereret, supra est enarratum²⁾. Exulta autem magis tragoediae forma summaque rei paulatim a chori canticis traducta ad histrionum sermones, (Aristot. poet. c. 4. § 16. *Δισχόλος τὰ τοῦ χοροῦ ἡλάττωσε καὶ τὸν λόγον πρωταγωνιστῆν παρεσκεύασε*), duo ab Aeschylo instituti sunt histriones ita, ut, quum antea chori dux haberet primarias partes, unicus ille Thespidis actor secundarias, jam alteri, qui ab Aeschylo additus est, histrioni tributus sit principatus, cui et chori dux et prior ille Thespidis histrio inservirent³⁾. Qui quidem histrio, cui in singulis fabulis principes partes demandabantur, nominatus est *πρωταγωνιστῆς*, alter *δευτεραγωνιστῆς*. Atque intra hos fines auctore Aeschylo substitit histrionum numerus, quem in prioribus certe, quae supersunt, fabulis nunquam eum excessisse mox videbimus. Sed quod egregie inchoavit Aeschylus, qui alterum illum actorem quoniam in scenam introduxit, ipsius dramatis recte habetur inventor, id scientissime perfecit Sophocles, qui tertio demum histrione adjuncto tragoediae formam iudicans perfici, tertio primus usus est actore, tritagonista.

¹⁾ De Aeschyli re scenica pars I. Lignicii 1848. p. XVII.

²⁾ De Aeschyli re scenica p. XI.

³⁾ Brevis esse possum in hac re exponenda, quod plerasque omnes ejus difficultates egregie expedivit C. F. Hermannii disputatio de distributione personarum inter histriones in tragoediis graecis. Marburgi 1840. p. 16 sqq. Cf. Berliner Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik. 1843. p. 387 sqq.

Sophoclis auctoritatem secutus est rursus Aeschylus ita, ut in extremis, quae ab eo doctae sunt, fabulis et ipsis terni inveniuntur actores. Hoc si statuimus, quod ita esse doctissimi jam viderunt homines, sublata est simul, quae apud veteres reperitur, sententiarum discrepantia. Nam quum Aristoteles et Diogenes Laertius, idonei sane testes, Aeschylum alterum, Sophoclem tertium instituisse actorem recte referant (Arist. poet. c. 4. § 13. καὶ τότε τῶν ὑποκριτῶν πλῆθος ἐξ ἑνὸς εἰς δύο πρῶτος Αἰσχύλος ἤγαγε, τρεῖς δὲ καὶ σκηνογραφίαν Σοφοκλῆς. Diogen. Laert. III. 56. ὕστερον δὲ Θέσπις ἓνα ὑποκριτὴν ἐξεῦρεν — καὶ δεῦτερον Αἰσχύλος, τὸν δὲ τρίτον Σοφοκλῆς¹), alii contra ipsum Aeschylum tertium quoque tradunt invenisse (Vita Aeschyli p. 159 ed. Ritter τὸν δὲ τρίτον ὑποκριτὴν αὐτὸς ἐξεῦρεν, ὡς δὲ Δικαιάρχος ὁ Μεσσήνιος, Σοφοκλῆς. Themistii orat. XXVI. p. 382. ed. Dindorf Θέσπις πρόλογόν τε καὶ ᾄδων ἐξεῦρεν, Αἰσχύλος δὲ τρίτον ὑποκριτὴν καὶ ὀκρίβαντας²). Facile enim fieri poterat, ut si quis minus accurate in rei scenicae historiam inquireret, hoc quoque inventum in Aeschylum celeberrimum illum tot tantarumque rerum auctorem conferret, praesertim quem et ipsum in nonnullis tragoediis tribus actoribus usum esse videret³).

Atque quum probe intelligeret Aeschylus, quo majores fierent actorum partes, eo plus in histrionum arte inesse momenti, antiquissimis temporibus ut ceteri poetae suae aetatis in suis ipse fabulis egit partes. Athen. I. 21. c. . . ὑπεκρίνετο γοῦν (Aeschylus) μετὰ τοῦ εἰκότος τὰ δράματα. Aristot. Rhetor. III. 1. ὑπεκρίναντο αὐτοὶ τὰς τραγωδίας οἱ ποιηταὶ τὸ πρῶτον. Vita Sophocle. πάλαι γὰρ καὶ ὁ ποιητὴς ὑπεκρίνατο αὐτῶν. Itaque, quemadmodum ante eum Thespis, Pratinas, Carcinus, Phrynichus, poetae, quod chori etiamtum erat principatus, maximum chori curam habuerunt, eamque ob rem, quum saltandi potissimum artem excolerent, nominati sunt saltatores (ὄρχησταί⁴), sic Aeschylus, non neglecta tamen, ut videbimus, saltatione, histrionum arti, cujus jam major esse coepit vis atque auctoritas, summam impendit operam. Eorum autem, quos praeter se adhibuit, actorum nomina ad nos pervenerunt Mynisci Chalcidensis et Cleandri⁵. (Vita Aeschyli ἐχρήσατο δὲ καὶ ὑποκριτῶν, πρῶτον μὲν Κλεάνδρω, ἔπειτα δὲ καὶ δεῦτερον αὐτῶν προσῆψε Μυνίσκων τὸν Χαλκιδεά). Quodsi quaeritur, quas partes illi susceperint, verisimile est, dum Aeschylus ipse actor prodiret in scenam, solo Cleandro eum usum fuisse, eique modo primarias dedisse partes, modo secundarias, adjunctum autem esse Myniscum deuteragonistam eo tempore, quo Aeschylus Sophoclis exemplum secutus a scena et ipse reces-

¹) Cf. Suid. v. Σοφοκλῆς. — οὗτος πρῶτος τρισὶν ἐχρήσατο ὑποκριταῖς καὶ τῷ καλουμένῳ τριγωνιστῇ.

²) Cf. Cramer Anecdot. Paris. vol. I. p. 19. De Aeschyli re scenica p. XIV.

³) De simili errore expositum est p. XXVI. sqq.

⁴) Athen. I. 22. a. φασὶ δὲ καὶ ἔτι οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ Θέσπις, Πρατίνης, Κρατίνος (Καρκίνος emendavit Bentleius de Phalar. p. 278 ed. Lips.) Φρύνιχος ὄρχησταὶ ἐκαλοῦντο διὰ τὸ μὴ μόνον τὰ ἑαυτῶν δράματα ἀναφέρειν εἰς ὄρχησιν τοῦ χοροῦ, ἀλλὰ καὶ ἔξω τῶν ἰδίων ποιημάτων διδάσκειν τοῖς βουλομένοις ὄρχεῖσθαι.

⁵) De Oeagro non constat, utrum is Sophoclis an Aeschyli fuerit actor. Cf. Schol. Venet. Arist. Vesp. 564. 577.

serit¹⁾. Nam tritagonistam alterutrum fuisse, vel eo haud probabile videtur, quod tertiarum partium actores aut nunquam aut non sine aliqua irrisione²⁾ nominantur, Myniscum autem haud contemnendum fuisse actorem perspicue intelligitur ex Aristot. Poet. XXVII. 4. ἡ μὲν οὖν τραγωδία τοιαύτη ἐστίν, ὡς καὶ οἱ πρότεροι τοῦς τοιοῦτους ὑστέρους ἀδῶν ὄοντο ὑποκριτᾶς· ὡς λίαν γὰρ ὑπερβάλλοντα πίθηκον ὁ Μυνίσκος τὸν Καλλιπίδην ἐκάλεε. Nam etiamsi injuria ita vituperavit Callipidem, non debuit omnino cum eo, qui clarissimus esset Sophoclis actor, se comparare, nisi si ipse in scena excellisset³⁾. Accedit, quod non sibi (ἐαυτῷ) Myniscum adjunxisse narratur, sed Cleandro (ἀδελφῷ). Neque vero, quum hi soli duo ejus nominentur actores, non recte videmur censere, nunquam fere aliis Aeschylum primarum secundarumque partium usum esse histrionibus. Nam quum necessarium esset, id quod sane difficillimum est, plures in singulis fabulis singulos histriones suscipere partes, easque non semel diversissimas, ita tantum ad aliquam perfectionem adduci poterat histrionum artificium, ut iisdem semper uteretur poeta, (dummodo illi ingenio satis valere viderentur), iisque magis magisque excolendis indefessam navaret operam. Postea vero, quum probata jam esset et recepta nova illa, ejus Aeschylus auctor fuit, tragoediae forma, atque florente poesi dramatica floreret etiam histrionum ars, jam neque ipsis poetis opus erat actorum vices explere, et actores sorte dati publice poetis tribuebantur. Atque ad posterius hoc tempus referendus est ille locus, quo de publica actorum distributione sermo est Hesych., Suid., Phot. ν. νεμήσεις ὑποκριτῶν· οἱ ποιηταὶ ἐλάμβανον τρεῖς ὑποκριτᾶς κλήρω νεμηθέντας ὑποκρινομένους τὰ δράματα· ὧν ὁ νικήσας εἰς τοῦτιδον ἄκριτος παρελαμβάνετο· ἔστιν οὖν οἶον διαιρέσεις· unde cognoscimus, examine rite superato singulos actores, protagonistas, deuteragonistas, tritagonistas sorte singulis poetis esse distributos; eos vero histriones, qui in certaminibus scenicis sive protagonistae, sive deuteragonistae, sive tritagonistae jam fuissent probati, sine examine postea in eorum, qui sorte distribuendi essent, actorum numerum esse receptos⁴⁾. Non spectare autem hunc locum ad priores Aeschyli fabulas vel ex eo intelligitur, quod tres nominantur histriones. Posterioribus autem aetatis annis num ne Aeschylus quidem potuerit effugere recens illud inventum, quum nulla ejus rei existant documenta, obscurum est.

Constat igitur, ut jam quae dubia sunt a certis seiungamus, alterum ab Aeschylo introductum esse histrionem, qui primas totius fabulae partes susciperet, quum antea principatus fuisset chori; constat ipsum Aeschylum actorem in scenam prodiisse, constat instituto a Sophocle tertio actore ab Aeschylo quoque ternos adhibitos esse

¹⁾ Vita Sophocl. πρῶτον μὲν καταλύσας τὴν ὑπόκρισιν τοῦ ποιητοῦ διὰ τὴν ἰδίαν λαγοφωνίαν. Quae venia quin postea etiam Aeschylus usus sit, dubitari vix potest.

²⁾ Notissima sunt quae probra in tritagonistam Demosthenes passim conjecit. Cf. de Aesch. re scen. p. XX.

³⁾ Cf. Plutarch de gloria Atheniensium. 6 p. 348. E. F.

⁴⁾ Rectissime ita interpretatus est C. Beer, über die Zahl der Schauspieler bei Aristophanes. Leipz. 1844. p. 7.

histriones. Quo vero luculentius appareat, quando Aeschylus a sua, quam primus iniit, ratione ad normam Sophocleam deflexerit, juvat omnes ejus fabulas deinceps persequi. Quare illud quoque efficietur, ut argumento si non novo, at minus illo quidem hujusque usurpato comprobemus, quando omnino singulae Aeschyli fabulae videantur esse in scena doctae. In qua disquisitione ne temere videamur vagari, hoc tenendum est, vix potuisse Sophoclem ceteris poetis talis mutationis auctorem existere, priusquam insigni quodam ingenii documento eam rei publicae probasset. Quapropter, quum sciamus primam eum victoriam viginti octo annos natum reportasse Ol. 77, 4 (46⁹/₈)¹⁾, hic terminus esto, ante quem tertium actorem non datum esse statuendum est.

Et in Persis quidem, quae tragoedia illustrisimum suppeditat antiquioris simpliciorisque formae exemplum, nulla potest esse dubitatio, quin duo tantum fuerint actores, sicuti clarissime id elucet ex tabula adscripta, quae nunquam plus duos histriones in scena fuisse docet:

	Actorum numerus.
I. Chorus solus v. 1—150 ed. Wellauer.	
II. Atossa et Chorus v. 151—244	1.
III. Atossa, Nuntius, Chorus v. 245—523	2.
IV. Chorus solus v. 524—589	0.
V. Atossa, Chorus v. 590—666	1.
VI. Atossa, Darii idolon, Chorus v. 667—828	2.
VII. Atossa, Chorus v. 829—838	1.
VIII. Chorus solus v. 839—872	0.
IX. Xerxes et Chorus v. 873—1076	1.

Itaque a re scenica nihil prorsus obstat, quominus causis a Muellero et Bernhardio allatis assentientes eam Ol. 76, 4 in scena actam esse censeamus.

Sequitur Prometheus, in quo haec est actorum distributio:

	Actorum numerus.
I. Prometheus, Vulcanus, Robur, Vis v. 1—87	4.
II. Prometheus solus v. 88—127	1.
III. Prometheus et Chorus v. 128—283	1.
IV. Prometheus, Oceanus, Chorus v. 284—396	2.
V. Prometheus et Chorus v. 397—859	1.
VI. Prometheus, Jo, Chorus v. 560—888	2.
VII. Prometheus et Chorus v. 889—945	1.
VIII. Prometheus, Mercurius, Chorus v. 946—1081	2.
IX. Prometheus et Chorus v. 1082—1095	1.

¹⁾ A. Schöll, Sophokles. Sein Leben und Wirken. p. 31 sqq.

Quae quidem fabula majores in hac re turbas excitavit. Nam quum simplicissima sit hujus tragoediae compositio et fere nunquam plus duae in scena inveniantur personae, mirum est, initio in scenam prodire quatuor. Et quartae quidem personae difficultas facile potest superari. Nam quum Vis nihil prorsus loquatur, non illa quidem in actorum numerum potest referri. Est enim *κωφὸν* vel *κενὸν* quod dicitur *πρόσωπον*¹⁾, quae quum muta sint, histrionum nil habent nisi personam et vestem et habitum. (Hippocr. *Νόμος: ὁμοίωτατοι γὰρ εἰσιν οἱ τοιοῖδε τοῖσι παρειαγομένοις προσώποισιν ἐν τῆσι τραγωδίῃσιν· ὡς γὰρ ἐκεῖνοι σχῆμα μὲν καὶ στολὴν καὶ πρόσωπον ὑποκριτοῦ ἔχουσιν, οὐκ εἰσὶ δὲ ὑποκριταὶ κ.τ.λ.* Cujus generis omnes sunt pedisequi, servi, quique denique regem, reginam, aliosve armati comitantur (*δορυφορήματα*²⁾). Sed ne tres quidem, qui jam relinquuntur, actores ferre possunt ii, qui in primis Aeschyli fabulis hanc tragoediam fuisse censent³⁾. Nam quum constat⁴⁾, non ante Ol. 77, 4. tertium institutum esse actorem, ii, qui Prometheus jam Ol. 75 doctum esse dicunt, aliter rem expedire sunt coacti. Itaque, quum non liceat contra veterum auctoritatem statuere, jam tum ternos in usu fuisse histriones, quum tamen tres actores in una simul scena conspiciantur, Prometheus, Vulcanus, Robur, alii in prima illa scena non ipsum Prometheus, sed tantum ejus simulacrum in scenam productum rupique affixum volunt⁵⁾, alii tertium, qui in scena versetur, actorem *παρὰχορήγημα* fuisse sibi persuadent⁶⁾. Attamen neutrum probabile. Et simulacrum quidem Promethei in scenam pro ipso Prometheo prodiisse, ita non possum credere, ut illud vel maxime cum a Graecorum natura tum vero ab histrionum arte alienum esse judicem. Videlicet omnes, id quod ipsum vocabulum judicat, actorum ars in agendo posita est, eoque imitatur, quae in tragoediis vel comoediis fiunt⁶⁾. Simulacrum autem aliquod, etiamsi summa arte moveatur, agere non potest, siquidem agere dici nequit, quod vita ac ratione caret. Quapropter ne vilissimae quidem personae, nedum primariae cujusdam vices machinae ope expleri posse videntur. Licet enim vultus actorum a spectatoribus vel propter nimium quod inter utrosque erat

¹⁾ Lucian Tox. c. 9. *ἀλλ' ἦν πον φίλος δεηθεὶς τύχη, ἀντίμα μάλα, ὥσπερ τὰ ὄνειρατα, οἴχονται ὑμῖν ἐκ ποδῶν ἀποπτάμενοι αἱ πολλαὶ ἐκεῖνα τραγωδίαι, τοῖς κενοῖς τούτοις καὶ κωφοῖς προσωπειοῖς εἰκότας ὑμᾶς ἀπολιποῦσαι, ἃ διηρημένα τὸ στόμα, καὶ παμμίγεθες κερηνότα, οὐδὲ τὸ σμικρότατον φθέγγεται.*

²⁾ Schol. Lucian. quomodo histor. sit conscrib. c. 4. *δορυφορήματα, κενὸν προσωπειον.*

³⁾ Schoemann, des Aeschylus gefesselter Prometheus p. 84. Franz, die Didaskalie zu Aeschylus Septem c. Thebas p. 6 eam tragoediam Ol. 75 doctam fuisse existimant.

⁴⁾ cf. p. LII.

⁵⁾ Welcker, Trilogie p. 30. G. Hermannii opusc. II. p. 146. C. F. Hermann, de distrib. pers. p. 60: „dubitari nequit, quin non modo *Βίας* persona quippe muta ab ejusmodi satellitiis acta sit, sed ipsius Promethei corpus quod affigeretur merum simulacrum fuerit, quod deinde demum idem histrio, qui modo Vulcani partes egisset, subreperit ejusque ex ore sequentia pronuntiaverit.“

⁶⁾ E. Müller, Gesch. der Theorie d. Kunst bei den Alten. Breslau 1837. II. p. 19: „Die Schauspielkunst ist die Kunst, welche Handlungen durch Handelnde darstellt.“ Arist. Poet. c. 6. § 4. *πράττοντες ποιοῦνται τὴν μίμησιν.*

spatium vel propter larvarum usum non conspicerentur, nonne in ipso incessu permagna inerat vis, qua celsissimus ille Deus per totius fabulae decursum paene immobilis, dum liber erat, indicare quodammodo posset animi sui firmitatem et constantiam, itaque quasi corroborare antea spectantium pectora? Et hoc quidem unico in hac fabula adjumento Promethei actorem privatum esse censebimus, idque animum inducimus commisisse Aeschylum, qui quum ipse actor in scenam prodiret, quantum hoc valeret, non poterat ignorare? Immo ut ad Promethei mores describendos aptissimum est, quod in hoc prima scena, dum Vis et Robur adsunt, silentem eum fecit Aeschylus, ita egregie eadem consultum est actori, quippe cui eximiam attulerit summae in ipso incessu prodendae artis. Et profecto Athenienses nonne gravaturos fuisse consentaneum est, si pro Prometheo, deo audacissimo, constantissimo, prima statim scena conspexissent fragile aliquod simulacrum machinae cujusdam adjumento adductum hominisque, vel potius dei incessum misere mentientem? Ac ne quis solum sensum quendam meum in hac re tractanda secutum me esse opinetur, quo niti fere soleant, qui a natura aliquid abesse censeant, unum hic juvat attulisse locum, ex quo perspicue intelligitur, incessum histrionis in gravioribus artis praesidiis esse habitum Plutarch. Demetr. c. 18. . . . καθάτερ τραγικῶν ὑποκριτῶν ἅμα τῆ σκευῇ μεταβαλλόντων καὶ βᾶδισμα, καὶ φωνῆν, καὶ κατάκλισιν καὶ προσαγόρευσιν¹⁾. Neque vero magis eandem ob causam cum iis possum sentire, si qui in hoc prima scena non eundem, qui postea, histrionem Promethei partes egisse statuant, sed aliquem de eorum numero, qui muti sunt (κενὰ πρόσωπα). Nam etiamsi nihil loquitur Prometheus, tamen non putandus est nihil agere, sed summa potius opus erat actoris arte, ut solo corporis habitu, incessu, gestu talem se monstraret, qualem eum per totam tragoediam poeta voluisset.

Transimus ad eorum opinionem diudicandam, qui quum propter tempus, quo hanc fabulam doctam esse fingunt, non possint concedere, tres ad eam agendam datos esse actores, ad parachoregematis auxilium confugiunt. De qua re priusquam singulatim disputemus, pauca praemittenda sunt de ipsa parachoregematum vi atque natura, de qua in diversissimas partes abierunt viri docti. Est autem solus fere locus, quo quid sit παραχορήγημα explicatur Polluc. Onomast. IV. 110. ὁπότε μὲν ἀντὶ τέταρτον ὑποκριτοῦ δέοι τινὰ τῶν χορευτῶν εἰπεῖν ἐν ᾧδῇ, παρασκήνιον καλεῖται τὸ πρᾶγμα· εἰ δὲ τέταρτος ὑποκριτῆς τι παραφθέγγεται, τοῦτο παραχορήγημα ἐκαλεῖτο· καὶ πεπερᾶσθαι φασιν αὐτὸ ἐν Ἀγαμέμνονι Αἰσχύλου. Qui scriptor quam non idoneus sit testis, quam obscura, impeditaque pleraque omnia sint, quae tradit, quanta denique in eo adhibenda sit cautio, quoniam nunquam fere affert, quod prorsus falsum, nunquam quod verum ex omni parte, saepe jam oblata est intelligendi facultas. Quid autem in hoc nostro loco insit veri, quid falsi, optime, opinor, poterimus judicare, si in vocabulorum illorum originem atque vim paulo accuratius inquisiverimus. Nempe quum χορήγημα id significet, quod choregus lege suppeditare jubetur, παραχορήγημα non aliud potest esse, nisi id, quod exce-

¹⁾ Cf. Lucian. Piscator c. 31. μήτε βαδίξων, μήτε φθεγγόμενος ἠρωϊκόν.

dens sumptus publice postulatos sponte a chorego suppeditatur. Qui sumptus extraordinarii num ad integrum aliquem chorum an ad singulos sive choreutas sive histriones exornandos facti sint, plane nihil videtur interesse, praesertim quum jam non dubium sit, quin, ut dati sunt publice ab archonte et chori et actores, ita sumptus fuerint choregi non solum chorentorum, sed etiam histrionum¹⁾.

De parascenii vi et potestate priori hujus disputationis parte²⁾ satis est expositum. Comprobavimus enim docentes, qui in theatro scenae sit locus, quid sit hyposcenium, quid proscenium, parascenia esse loca ad utrumque scenae latus sita. Jam facile fieri poterat, ut mutata deinceps vocabuli sententia parascenia non solum loca illa significarent, sed etiam ea, quae iis locis agerentur sive a choro a singulis choreutis, sive ab actoribus. Est igitur *παρασκήνιον*, quidquid non in ipso proscenio, sed in alterutro scenae latere recitatur, canitur, agitur. Hoc si verum est, ut sane vix in dubitationem potest adduci, non jam mirabimur Pollucis interpretationem. Recte enim Pollux, si quis choreuta quarti histrionis partes ageret, *παρασκήνιον* hoc nominare potuit, dummodo ne is (omisit autem, quod gravissimum est) in scena ipsa vel loqueretur vel caneret, sed a latere scenae. Neque minus recte, ubi quartus quis histrio verba faceret, hoc parachoregema appellare potuit, quoniam sumptus in eum impensi a chorego nulla legis auctoritate flagitabantur, sed sponte suppeditabantur; sed tamen ea re erravit, quod nimis artis finibus circumscripta parachoregematis vi atque notione ad universum genus retulit, quod singularum est fabularum. Quae quum ita sint, non possum equidem facere cum Godofredo Hermanno, qui illo Pollucis loco, quod plane inepta sint, quae tradat, transponenda esse judicat *παρασκήνιον* et *παραχορήγημα*, ita ut pro *παρασκήνιον* legatur *παραχορήγημα*, pro *παραχορήγημα* legatur *παρασκήνιον*³⁾.

Sed redeundum est ad Aeschylum, quaerendumque, num in Prometheo statuendum sit *παραχορήγημα*. Obstat primum id, quod in parachoregematis illa interpretatione de eo tempore sermo est, quo jam tres publice instituti sunt actores, quartusque adhibendus est praeter normam inde a Sophocle fixam. Sed tamen id quidem levius videtur. Quemadmodum enim postea, quum tres exstabant actores, extra ordinem quartus addebatur, ita antea, quum bini

¹⁾ Hoc ita esse illustrissima testimonia probant Arist. Pac. v. 987 ubi histrio sacra facturus dicit *χοῦτω τὸ πρόβατον τῷ χορηγῷ σώζεται*, et Plutarch. Phoc. 19. *καὶ ποτὲ θεωμένων καινοῦς τραγῳδοῦς Ἀθηναίων ὁ μὲν τραγῳδοῦς εἰσιέναι μέλλον βασιλίδος πρόσωπον ἦται [καὶ recte eiecit Fritzschi] κεκοσμημένας πολλὰς πολυτελεῖς ὀπαδοῦς καὶ χορηγόν· καὶ μὴ παρέχοντος ἠγανάκει καὶ κατεῖχε τὸ θέατρον οὐ βουλόμενος προσελθεῖν. Ὁ δὲ χορηγὸς Μελάνθιος ὠθῶν αὐτὸν εἰς τὸ μέσον ἔβόα· τὴν Φωκίανος οὐχ ὀρᾶς γυναῖκα προϊούσαν ἀεὶ μετὰ μῆας Θεραπαινίδος κ. τ. λ.*, ubi tragicus histrio quum reginae partes sustinens majorem flagitet satellitum numerum, choregus recusat, Phocionis ostendens uxorem, quae una comite usa in publicam prodeat. Egregie hoc, ut alia permulta, quae ad rem scenicam pertinent, explicavit vir doctissimus F. V. Fritzsche ad Aristoph. Ran. p. 172.

²⁾ p. XXII.

³⁾ Jahrbücher für Philologie und Pädagogik LIV. 1. p. 4. 1848.

publice dabantur, tertius propter fabulae necessitatem addi poterat; quamquam veterum, quae quidem nunc nota sint testimonia, tacent de ejusmodi parachoregematis genere. Verumenimvero multo magis res ipsa totiusque fabulae conformatio impedire videtur, quominus hoc loco tertium illum, quo opus erat, actorem παραχορηγία fuisse concedamus. Sponte enim intelligitur, postquam lege certus quidam histrionum numerus constitutus est, quorum et institutorum et exornandorum sumptus facerent choregi, non debuisse migrare eam poetas, nisi gravissima aliqua causa adductos. Num vero necessaria est hic tertia actoris persona? Nonne facillime omissa hac prima scena initio tragoediae monstrare poterat Prometheus affixum jam saxo cum Vulcano colloquentem, simili modo, quo in Agamemnone non prodire in scenam videmus custodem, sed in ipsa turri vigilantem? Quodsi noluit Aeschylus, si tres actores cum muta Bias persona incedentes in proscenium fecit, luculentissime eo mihi quidem videtur comprobari, Promethei hanc fabulam eo demum tempore, quo jam terni lege instituti essent actores, id est, non ante Ol. 78 esse doctam.

In Supplicibus haec est histrionum chorique ratio:

	Actorum numerus.
I. Chorus et Danaus v. 1—230	1.
II. Rex, Danaus, Chorus v. 231—498	2.
(Danaus tacet v. 321—498).	
III. Rex et Chorus v. 499—518	1.
IV. Chorus solus v. 519—594	0.
V. Danaus et Chorus v. 595—756	1.
VI. Chorus solus v. 757—815	0.
VII. Praeco et Chorus v. 816—888	1.
VIII. Praeco, rex, Chorus v. 889—931	2.
IX. Rex et Chorus v. 932—952	1.
X. Chorus solus v. 953—957	0.
XI. Danaus et Chorus v. 958 usque ad finem	1.

Nusquam igitur in hac tragoedia plus duos videmus actores. Quamobrem, quum praeterea totius tragoediae compositio sit simplicissima et lyrica magis quam dramatica, quumque chori, ut antiquissimis temporibus, primariae sint partes, denique quum oratio minus sit magnifica, numerique minus artificiosi, quam in reliquis fere omnibus Aeschyli fabulis, adduci non possum, ut Boeckhio auctore¹⁾ Muellerus²⁾, Passovius³⁾

¹⁾ Boeckh, graec. tragoed. princip. p. 54.

²⁾ O. Müller, des Aeschylus Eumeniden p. 122.

³⁾ Passow, opusc. p. 4.

Schoemannus¹⁾ voluerunt propter historiae quaedam indicia, exeunte demum Ol. 79 eam doctam esse, immo omnibus his causis commotus in primis eam tragoediis habendam, certoque multo ante Ol. 77 vel 78 scriptam esse arbitrator²⁾.

Sequantur Septem contra Thebas, in quibus haec invenitur actorum dispositio:

	Actorum numerus.
I. Eteocles solus v. 1—38	1.
II. Eteocles et nuntius v. 39—68	2.
III. Eteocles solus v. 69—77	1.
IV. Eteocles et Chorus v. 78—268	1.
V. Chorus solus v. 269—356	0.
VI. Eteocles, nuntius, Chorus v. 357—634	2.
VII. Eteocles et Chorus v. 635—701	1.
VIII. Chorus solus v. 702—773	0.
IX. Nuntius et Chorus v. 774—803	1.
X. Chorus solus v. 804—843	0.
XI. Antigone, Ismene, Chorus v. 844—995	2.
XII. Antigone, Ismene, Praeco, Chorus v. 996—1044	3.
XIII. Antigone, Ismene (tacent), Chorus v. 1045 usque ad finem	2 (tacent).

Quam fabulam Ol. 78, 1. in scenam delatam esse, non jam ambiguum, ex quo a Franzio reperta est in codice Mediceo haec didascalica³⁾: ἐδιδάχθη ἐπὶ Θεαγένους (Franz. Θεαγενίδου) Ὀλυμπιάδι οἷ', ἐνίκαι Λαίῳ, Οἰδιπόδι, Ἑπτα ἐπὶ Θήβας, Σφίγγι σατυρικῇ· δεύτερος Ἀριστίων (Ἀριστίας Franz) Περσεῖ, Ταυτάλω, Παλαισταῖς σατυρικοῖς τοῖς Πρατίνου πατρὸς· τρίτος Πολυφράδμων (Πολυφράδμων Franz) Ἀνκουργίᾳ τετραλογίᾳ. Quod inventum ut multis rebus summi est pretii, ita nostrae quoque disquisitioni non mediocri affert adjumentum. Nam quum tres in hac tragoedia simul in scena versentur actores, facile intelligitur, Aeschylum statim post primam, quam Sophocles reportaverat, victoriam (77, 4) et ipsum tribus actoribus usum esse (78, 1). Unde illud quoque efficitur, jam in iis fabulis, quibus Sophocles primam sibi paravit victoriam, ternos adhibitos esse actores. Nimirum, quemadmodum Aeschylus in primis tragoediis suis unico Thespidis illi histrioni alterum adjecisse, eaque ipsa re ad excolendam tragoediam accommodatissima, gloriam sibi peperisse videtur, sic Sophoclem, quod tribus demum actoribus adhibitis absolvi posse intellexit tragoediae formam, et aliis virtutibus et augendo potissimum actorum numero effecisse consentaneum est, ut victor ex primo certamine

¹⁾ Schoemann, des Aeschylos gefesselter Prometheus p. 85.

²⁾ Idem censuit A. W. Schlegel, Vorlesungen über dramatische Kunst p. 104.

³⁾ Die Didaskalie zu Aeschylos Septem contra Thebas. Berlin 1848.

discederet¹⁾. Mutata est enim et exulta simul cum aucto histrionum numero etiam ipsius tragoediae compositio atque conformatio. Collaudata autem publice hac mutatione, nihil erat, cur ea non et sanciretur publice et ab Aeschilo reciperetur. Quod autem C. F. Hermannus dixit²⁾ tertiam ex tribus illis personis, quoniam praeconis esset, facile suscipi potuisse ab eo praecone, qui in certaminibus scenicis adesse soleret, id priusquam idoneis quibusdam firmetur documentis, verendum est ne speciosius sit, quam verius.

Finem faciat Oresteia, quam in extremis Aeschili fabulis fuisse constat. In cujus trilogiae prima parte, quae Agamemnonis nomine est inscripta, haec est actionum descriptio:

	Actorum numerus.
I. Custos v. 1—39	1.
II. Chorus solus v. 40—254	0.
III. Clytaemnestra v. 255—488	1.
IV. Clytaemnestra, Praeco, Chorus v. 489—598	2.
V. Praeco et Chorus v. 599—666	1.
VI. Chorus solus v. 667—756	0.
VII. Agamemno, Cassandra (tacet), Chorus v. 757—828	2 (1 tacet).
VIII. Agamemno, Cassandra (tacet), Clytaemnestra, Chorus v. 829—948	3 (1 tacet).
IX. Cassandra (tacet) et Chorus v. 949—1004	1 (tacet).
X. Cassandra (tacet), Clytaemnestra, Chorus v. 1005—1038	2 (1 tacet).
XI. Cassandra et Chorus v. 1039—1303	1.
XII. Chorus; Agamemno in aedibus regis v. 1304—44	1 (inaedibus reg.)
XIII. Clytaemnestra et Chorus v. 1345—1558	1.
XIV. Clytaemnestra, Aegithus, Chorus v. 1559—1673	2.

Semel in hac tragoedia tres histriones una in scena versantur (VIII. v. 757—828), quo ipso loco quod duo loquuntur, tertia Cassandra tacet, potest dubitari, num vere tres simul in scenam prodierint actores, an Cassandreae partes tum quidem mutae personae (*χωρὸν πρόσωπον*), postea demum actori fuerint tributae. Sed haec tamen posterior sententia non magis videtur probanda, quam quae de simulacro illo Promethei partes tuente lata est. Nam ut taceam, ne potuisse quidem facile duos homines in ejus vicibus explendis se excipere, quae semper in scena maneret simulac cum Agamemnone ingressa erat, ea profecto gravissima est causa, quod ad tacentis Cassandreae personam tenendam summo opus erat artifice. Nam quum eae sint Cassandreae in hac trilogia partes, ut quae futura sint ex peractis rebus vaticinata

¹⁾ De victoria illa prima a Sophocle reportata cf. Plut. Thes. 36. Cimon 8. Schöll, Sophokles. Sein Leben und Wirken p. 32 sqq.

²⁾ Berliner Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik. 1843. p. 412.

omnium, quae per has tres tragoedias porriguntur, rerum seriem spectatoribus portendat, primo statim ejus ingressu actoris artificio significari necesse erat, quantum ejus in tota fabula futurum esset momentum. Tantum autem abest, ut minoris sit artis, tacentis personae, praesertim si graviore sunt, partes tueri, ut nihil magis sit difficile. Nam et vocis et vultus ope destituto id agendum erat histrioni, ut solius corporis habitu et doloris et sanctitatis pleno omnium oculis in se converteret. Quapropter equidem haud dubito, quin unus ab initio usque ad finem Cassandrae personam habuerit. Quod si ita est, in hac prima trilogiae parte Aeschylus tribus usus est actoribus.

Venimus ad Choephoros, in quibus haec est dispositio:

	Actorum numerus.
I. Orestes et Pylades (tacet) v. 1—21	2 (1 tacet).
II. Chorus, Orestes et Pylades paululum recedunt ita, ut adsint tamen in scena v. 22—81	2 (tacet).
III. Electra et Chorus. Orestes et Pylades ut II. v. 82—209	3 (2 tacent).
IV. Electra, Orestes, Pylades (tacet), Chorus v. 210—577	3 (1 tacet).
V. Chorus solus v. 578—641	0.
VI. Orestes, Pylades (tacet), servus (in regia) Chorus v. 642—656	3 (1 tacet, 1 intus).
VII. Orestes, Pylades (tacet), Clytaemnestra, Chorus v. 657—707	3 (1 tacet)
VIII. Chorus solus v. 708—722	0.
IX. Nutrix et Chorus v. 723—771	1.
X. Chorus solus v. 772—824	0.
XI. Aegisthus et Chorus v. 825—841	1.
XII. Chorus; Aegisthus in regia v. 842—861	1 in regia.
XIII. Servus et Chorus v. 862—871	1.
XIV. Servus, Clytaemnestra, Chorus v. 872—873	2.
XV. Clytaemnestra et Chorus v. 874—878	1.
XVI. Clytaemnestra, Orestes, Pylades, Chorus v. 878—918	3.
XVII. Chorus solus v. 919—966	0.
XVIII. Orestes (in eccyclemate) et Chorus v. 967—1058	1.
XIX. Chorus solus v. 1059 usque ad finem.	

Videmus igitur in hac quoque tragoedia tres inveniri actores, sed non minus tamen raro quam in praegressa. Nam etsi quater terni simul in scena versantur, uno solo loco omnes tres loquuntur.

In Eumenidibus denique sic chori histrionumque partes sunt descriptae:

	Actorum numerus.
I. Pythia v. 1—63	1.
II. Apollo, Mercurius (tacet), Orestes v. 64—93	3 (1 tacet).

III.	Clytaemnestrae idolon et Chorus dormiens v. 94—134	1.
IV.	Chorus solus v. 135—169	0.
V.	Apollo et Chorus v. 170—225	1.
VI.	Orestes et Chorus v. 226—374	1.
VII.	Orestes, Minerva, Chorus v. 375—467	2.
VIII.	Orestes (tacet), Chorus v. 468—535	1 (tacet).
IX.	Orestes, Minerva, Chorus v. 536—543	2.
X.	Orestes, Minerva, Apollo, Chorus v. 544—723	3.
XI.	Orestes, Minerva, Chorus v. 724—747	2.
XII.	Minerva, Chorus v. 748—986	1.
XIII.	Chorus v. 987 usque ad finem.	

Itaque ne hac quidem in tragoedia plus semel tres histriones in scena loquentes inducuntur.

Restat, ut de aliquo Pollucis loco explicemus, qui ad hanc nostram Oresteam spectans virorum doctorum contentiones excitavit. Est autem is, de quo jam antea sermo fuit IV. 110¹⁾, cujus postremis verbis *εἰ δὲ τέταρτος ὑποκριτὴς τι παραφθέγγεται, τοῦτο παραχορήγημα ἐκαλεῖτο* adduntur haec: *καὶ πεποῦχθαι φασιν αὐτὸ ἐν Ἀγαμέμνονι Αἰσχόλου*. Et de parachoregemate quid sentirem, supra est expositum. Nunc illud superest ut discernamus, de qua trilogiae parte cogitaverit Pollux. Nam in Agamemnonem illud non cadere, sed Agamemnonis nomen pro Orestea esse positum, jam pridem est intellectum. Jam vero in Choephoris num quatuor in scenam una prodiisse actores putandum est? In ea certe, quae a nobis proposita est, tabula nunquam quatuor simul inveniuntur actores. Sed tamen et Pollux de Choephoris videtur cogitasse, et e nostris non pauci eum recte ita statuere censuerunt. Negarunt enim, quum servus discederet v. 873, manente Clytaemnestra, quumque paulo post v. 878 Orestes et Pylades prodirent, fieri potuisse, ut is, qui servi habuisset partes, idem Pyladis susciperet; nimis enim parvum temporis spatium intercedere, quam ut et vestem et personam mutaret; quapropter quatuor adhibitos esse histriones, quartique illas partes recte vocari *παραχορήγημα*. Quemadmodum vero Schol. ad Aesch. Choephor. v. 900 iudicat factum esse, *μετεσκεύασται ὁ ἐξαγγελος εἰς Πυλάδην, ἵνα μὴ δ' λέγωσι*, sic ex ipsa quinque illorum versuum (v. 873—78) natura colligimus, minus difficilem fuisse talem vestis personaeque mutationem, quam vulgo videatur. Quanta enim in his paucis verbis inest gravitas! quantus dolor, quantus horror, quanta saevitia! Quis unquam sibi persuadere, haec verba tot tamque diversis sensibus plena sine ulla respiratione, sine ulla haesitatione, uno tenore esse pronunciata? Aut omni artificio aetatis illius histriones caruisse putandi sunt, aut hanc opportunitatem Cleopatrae actorem

¹⁾ Cf. p. LIV.

non praetermissurum fuisse opinor, quominus singula deinceps ita exprimeret, ut haec omnia, quibus vix quidquam ad Cleopatrae mores depingendos est aptius, spectatoribus patefierent. Videte modo, quomodo singula se excipiant. Servus quum Aegisthi necem nuntiaturus diu frustra Clytaemnestram ex regia evocasset, prodit tandem regina rogatura, quae tantorum clamorum sit causa. Tum ille respondens

τὸν ζῶντα καίνειν τοὺς τεθνηκότας λέγω
discedit. Quod quum audivisset Cleopatra primum dolore correpta

οὐ ἔγω!
exclamat; dein ex verbis ejus quamvis obscurissimis, quid factum sit, divinata

ξυνῆκα τοῦτος ἐξ αἰνιγμάτων
jam poenae certitudine ac praesentia stupefacta:

δόλοις ὑλούμεθ', ὡς περ οὐκ ἐκτείναμεν
tandem aliquando horrore percussa corrui animo, quae nunquam trepidaverat, et quasi ferrea aliquantisper haeret sceleris conscientia oppressa. Tacet, tacentque cum ipsa, credo, perterrefacti spectatorum animi. Tum vero quasi experrecta et ad constantiam denuo recipiens animum saevissima mulier, mortem defensura, securim postulat,

Δοίη τις ἀνδροκμήτα πέλεκυν ὡς τάχος
ut aut victoriam reportet, aut et ipsa victa cadat. Haec si recte aguntur ita, ut diversissimae illae animi perturbationes, ut doloris, horroris, saevitiae indicia per intervalla deinceps appareant, vix tempus defuturum esse puto, quo is, qui servus fuerat, Pyladis vestimenta induat.

Attamen est profecto *παραχορήγημα* in Eumenidibus, sicuti recte testatur Schol. cod. Medic. v. 542 ed. Franz (v. 555 ed. Wellauer). *ἐν περιχωρήματι* (quod corruptum est ex *παραχορηγήματι*) *ἀπὸ εἰσιν οἱ Ἀρεοπαγῖται μηδαμοῦ διαλεγόμενοι*. Quae eadem verba egregie confirmant eam, quam de parachoregemate tulimus, sententiam. Est enim *παραχορήγημα* quidquid sponte a chorego praeter legem offertur. Areopagitae praeter chorum extrema Eumenidum parte in scenam prodeunt solempni Furiarum deductioni faces praeferentes. Itaque recte illi nominantur *παραχορήγημα*.

Et haec quidem hactenus. Demonstravimus autem, ternorum actorum usum ab Aeschilo receptum fuisse inde ab Ol. 78, 1, quum Septem contra Thebas, quos certo testimonio scimus Ol. 78, 1 esse doctos, tres habeant actores. Comprobavimus, Persas et Supplices, quum bini in iis inveniantur actores, non delatas esse in scenam ante Ol. 77, 4. Persuasimus nobis — vellem etiam aliis! — Prometheum non minus quam Eumenides, quum tres in eo adhibeantur actores, ultimis aetatis annis, certe non ante Ol. 78 esse doctum. Invenimus denique, in Eumenidibus, quam trilogiam extremam fuisse iampridem constat, quarti actoris non existere parachoregema, denique in omnibus omnino Aeschyli fabulis, in quibus terni sint actores, perrarum tertii actoris esse usum.

Quomodo vero inter singulos histriones distributae fuerint singulae partes, supervacuum videtur investigare, cum quod accuratissime in hanc rem inquisivit C. F. Hermannus, tum quod in hoc latissimo quasi conjecturarum campo perpauca possunt firmari. Quamvis enim arrideant permultae C. F. Hermanni opinionationes, restant tamen non pauca, in quibus aut sibi ipse displiceat, aut aliis non satis possit placere. Itaque missis his rebus, in quibus vel sagacissimum ingenium errare necesse fuit, ea tantum constituamus, quae totius hujus generis satis certa, quibus niti possimus, videantur esse fundamenta. Etenim protagonistis non tam longissimae quam gravissimae partes sunt commissae, quibus sustinendis summa opus erat arte, earumque, a quibus nomen tragoediae invenerunt, modo tales, quae eadem essent summi in fabula momenti; deuteragonistis eorum, qui cum protagonistarum maxime essent conjuncti ita, ut sive adjuvantes sive adversantes moribus factisque suis protagonistarum tum mores tum facta illustrarent clariusque spectantium oculis proponerent; tritagonistis eorum, qui sive reges sive servi sunt, non tam sua sponte morumque suorum proprietate, quam necessitate quadam extrinsecus allata ad implicandum vel explicandum tragoediae nodum conferrent. Atque quum plures singulis datae sint partes, non est, quod copiosius exponamus, non potuisse duas personas ab eodem actore expleri, nisi si satis temporis ad vestes mutandas esset datum.

De ornatu histrionum.

Ornatui histrionum diligentissimam Aeschylum operam navasse, uno ore qui de eius vita inventisque referunt omnes testantur veterum scriptores. Vita Aeschyli p. 154 ed. Ritter ..πολὸν τοὺς πρὸ αὐτοῦ ὑπερῆρε κατὰ τε τὴν ποιησιν καὶ τὴν διάθεσιν τῆς σκητῆς τὴν τε λαμπρότητα τῆς χορηγίας καὶ τὴν σκευὴν τῶν ὑποκριτῶν κ. τ. λ.¹⁾). In qua re explicanda quum non id mihi propositum sit, ut exponam, in singulis Aeschyli fabulis quali ornatu actores singuli induti in scenam prodierint, sed id solum, quid Aeschylus tali tantaque cura maxime spectasse, et quemadmodum id, quod voluit, omnino effecisse videatur, optimo clarissimoque utimur duce Aristophane, qui in Ranis, postquam chorus Aeschylum, ut contra Euripidem diceret, his verbis evocavit:

v. 1004. 5. ἀλλ' ὃ πρῶτος τῶν Ἑλλήνων πυργώσας δῆματα σεμνὰ
καὶ κοσμήσας τραγικὸν λῆρον, θαρδῶν τὸν κροννὸν ἀγίει.
ipsum Aeschylum et alii et haec loquentem facit:

v. 1062. 63. ἀλλῶς εἰκὸς τοὺς ἡμιθέους τοῖς δῆμασι μείζοσι χρῆσθαι.
καὶ γὰρ τοῖς ἱματίοις ἡμῶν χρῶνται πολὺ σεμνοτέροισιν.

Non enim temere, vel ut spectatorum oculos praestringeret et a tragoediae gravitate ad res leviores converteret, spectaculorum pulchritudinem ac speciem auxit, sed non ignorans, haud parvam in scenica adoratione²⁾ inesse vim, id potissimum egit, ut ornatus histrionum aptus esset magnificentiae eorum, qui in scenam prodierint. Erant enim fere dii, deae, heroes, vel denique summi civitatum principes, quibus in tragoediis suis primas partes solebat committere. Quorum ut orationem supra vulgi orationem efferendam esse censuit, sic ampliorem eorum voluit esse habitum. Quod ut efficeret, et grandiores histriones reddere conatus est et decentiores. Philostrat. vit. Apollon. VI. 11. p. 244. Olear. ἐνθουμηθεὶς δὲ (Αἰσχύλος)
καὶ τὴν τέχνην ὡς προσφυσᾷ τῷ μεγαλειῷ μᾶλλον ἢ τῷ καταβεβλημένῳ τε καὶ ὑπὸ

¹⁾ cf. de Aeschyli re scen. p. XIII sqq.

²⁾ ὄψις, ὃ τῆς ὄψεως κόσμος. Cf. Arist. Poet. 6. De Aeschyli re scenica p. V.

πόδα σκευοποιῖτας μὲν ἤψατο εἰλασμένης τοῖς τῶν ἡρώων εἴδεσιν, ὀκρίβαντος δὲ τοὺς ὑποκριτὰς ἀνεβίβασεν, ὡς ἴσα ἐκείνοις βαλνοίεν, ἐσθήμασί τε πρῶτος ἐκόσμησεν ἢ πρόσφορον ἤρωσί τε καὶ ἡρωῖσιν ἡσθῆσθαι¹⁾). Bekker. Anecd. p. 746. ἐπιδεικνύμενοι (οἱ τραγικοὶ) δὲ τῶν ἡρώων ὡσανεὶ τὰ αὐτῶν πρόσωπα, πρῶτον μὲν ἐπελέγοντο ἄνδρας τοὺς μείζονα φωνὴν ἔχοντας, δεύτερον δὲ βουλόμενοι καὶ τὰ σώματα δεικνύειν ἡρωϊκὰ, ἐμβάδας ἐφόρουσαν καὶ ἱμάτια ποδήρη.

Et decor quidem ornatus maxime cernitur in vestium formositate, quas persimiles fuisse sacerdotum refert Athen. I. 21. e. Καὶ Αἰσχύλος δὲ οὐ μόνον ἐξεῖθε τὴν τῆς στολῆς εὐπρέπειαν καὶ σεμνότητα, ἣν ζηλώσαντες οἱ ἱεροφάνται καὶ δαδοῦχοι ἀμφιέννυνται, ἀλλὰ καὶ πολλὰ σχήματα ὀρηστικὰ αὐτὸς ἐξευρίσκων ἀνείδον τοῖς χορευταῖς. In quo loco non sine causa offendit Fritzschius²⁾ et ante eum Lobeckius³⁾, quod vix credibile sit, sacerdotes histrionum imitatos esse vestimenta, immo videantur histriones sumpsisse a sacerdotibus vestes venustas, decoras, rerumque et personarum gravitati maxime idoneas. Quod quum rectissime sit observatum, vehementer placet, quam Fritzschius proposuit, emendatio, pro ἣν ζηλώσαντες legens ζηλώσας ἦν οἱ ἱεροφάνται καὶ δαδοῦχοι ἀμφιέννυνται. Sunt autem ἱεροφάντης et δαδοῦχος duo ex principibus Eleusiniorum sacrorum ministris. Quamobrem haud improbable est, quod Lobeckius significavit, pertinere huc narratiunculam illam, ut solet, nimium quantum amplificatam, qua Aeschilo crimini datum fuisse traditur, quod ex Eleusiniis arcana quaedam (ἀπόρρητα) divulgasset. Cuius rei vestigium indicat Aristot. Eth. Nicomach. III. 2. illustrans, quid sit per imprudentiam peccare: Ἀπαντα μὲν οὖν ταῦτα (quid quis fecerit, et quo consilio et qua ratione) οὐδεὶς ἂν ἀγνοήσῃ· δῆλον δὲ, ὡς οὐδὲ τὸν πράττοντα· πῶς γὰρ ἑαυτὸν γε; ὁ δὲ πράττει, ἀγνοήσῃεν ἂν τις, οἷον λέγοντές φασιν ἐκπεσεῖν αὐτοῖς, ἢ οὐκ εἰδέναι, ὅτι ἀπόρρητα ἦν, ὡς περ Αἰσχύλος τὰ μυστικά. Quod vestigium nimis cupide secuti sunt interpretes. Nam si hoc ad decreta quaedam et placita hierophantarum de natura deorum essent referendum, ut permulti et ex veteribus et ex nostris scriptoribus explorasse sibi visi sunt, vix credibile est, Aeschylum aut voluisse aut potuisse se excusare dicentem, ἀπόρρητα ea esse, quae traderet, se nescire, toto theatro exclamante adeoque saeviente, ut vix mortem posset effugere⁴⁾. Etenim quae vulgo notae erant doctrinae, quomodo eas Aeschilo

¹⁾ Cf. Philostr. vitae soph. I. 9. 1. p. 492. Olear. De Aeschyli re scenica p. XIV.

²⁾ Ad Arist. Ran. p. 1062.

³⁾ Aglaophamus T. I. p. 84.

⁴⁾ Cf. Eustratius ad Aristot. l. l. p. 40. A. Δοκεῖ Αἰσχύλος λέγειν μυστικά τινα ἔν τε ταῖς Τοξοῖσι καὶ Ἱερεῖαις καὶ ἐν Σισύφῳ καὶ ἐν Ἰφιγενείᾳ καὶ ἐν Οἰδιπόδι· ἐν γὰρ τοῖς πᾶσι περὶ Διμήτρος λέγων τῶν μυστικωτέρων περιεργότερον ἄπτεσθαι δοκεῖ. Λέγει δὲ περὶ Αἰσχύλου καὶ Ἡρακλείδης ὡς κινδυνεύοντος ἐπὶ σκηνῆς ἀναίρεθῆναι ἐπὶ τῷ τῶν μυστικῶν προφέρειν τινὰ δοκεῖν, εἰ μὴ προαισθημένος ἐπὶ τὸν τοῦ Διονύσου κατέφυγε βωμὸν, καὶ Ἀρεοπαγῶν αὐτὸν παραιτησαμένων, ὡς ὀφείλοντα κριθῆναι πρῶτον, ἐδόκει ὑπαχθῆναι εἰς δικαστήριον. Lobeck, Aglaopham. p. 77.

occultas fuisse consentaneum est? Atenimvero si praeter caerimoniarum quarundam pompam vestimentorum potissimum similitudinem ab Eleusiniis petitam in causa fuisse statuimus, cur in ipsum multitudinis ira exardesceret, neque abhorret illud a vulgi natura, et Aeschylus recte contra dicere poterat, ignorasse se, talia ex Eleusiniorum cultu in scenam transferri nefas esse. Quamquam vix dubium est, quin tota haec res a veteribus scriptoribus mirifice sit aucta atque depravata.

Jam vero priusquam pergamus investigare, quales illae fuerint vestes, id probe tenendum est, duplex esse omnino apud Graecos vestimentorum genus, alterum tunicarum (*ἔνδυμα, χιτῶν*), quae ipsum corpus tegerent, alterum eorum, quae togarum instar tunicis superiniiciebantur (*ἐπίβλημα, περιβλημα, ἱμάτιον Ἑλληνικόν*)¹). Atque quum non possit esse nostri instituti, in omnes eorum formas inquirere, ex utroque genere eas tantum seligamus, quae potissimae videantur, quibusque ii maxime usi sunt, quorum gravitati inprimis ornatu cultuque consultum esse voluit Aeschylus, dii, deae, heroes, vates, reges, reginae, civitatum principes²). Quod si ex animi sententia successerit, satis perspicue, opinor, apparere poterit, quanto opere quantoque iudicio Aeschylus auxerit scenarum spectaculorum decus atque magnificentiam. Verum haec omnia vehementer vereor ne parum dilucide proponi possint sine iis praesidiis, quae artium monumenta suppeditent. Quorum quo paucioribus mihi uti licuit, eo vehementius doleo, nondum in publicum editum esse, quod opus propediem de rerum scenicarum monumentis proditurum ante hos quatuor annos promisit Fr. Wieseler³). Sed quo verius sentio, quam non possint haec, quae dedi, explere virorum doctorum expectationem, quippe quae ne meae quidem satisfaciant, eo magis ii, qui lautioribus praesidiis gaudent, velim, his ipsis, quae paulo obscuriora esse necesse est, excitentur, ut aliquando exoptatam ipsi afferant lucem. Equidem, si quid his auxiliis orbatus efficere potui, id potissimum volui, ut non tam auferem nimiam, qua laboratur, rerum molem, sed electas quasdam ex ista tanta farragine res praecipuas, quae perspicue ad Aeschyli tragoedias pertinent, ita explicarem, ut qui sequuntur, in eo tamquam certo fundamento insistere possent.

Sequimur autem auctoritatem Cramer. Anecd. Paris. vol. I. p. 19. *Ἐὶ μὲν δὴ*

¹) Cf. W. A. Becker, Charikles T. II. p. 309 sqq. K. O. Müller, Handb. der Archäologie der Kunst p. 466 sqq. De discrimine, quod inter *ἔνδυμα* et *περιβλημα* intercedit Cf. Hesych. v. *ἔξωμῖς*: *χιτῶν ὁμοῦ καὶ ἱμάτιον τὴν γὰρ ἑκατέρου χρεῖαν παρέχειν καὶ χιτῶνος μὲν διὰ τὸ ζώννυσθαι ἱμάτιον δὲ ὅτι τὸ ἕτερον μέρος περιεβάλλετο παρ' ὃ καὶ οἱ κομμικοὶ ὅτε μὲν ἔνδυθι, ὅτε δὲ περιβαλοῦ.*

²) Praeit in his rebus exponendis viam vir clarissimus F. G. Schoene, de personarum in Euripidis Bacchabus habitu scenico. Lipsiae 1831.

³) Fr. Wieseler, das Satyrspiel in „Göttinger Studien. II. 1847.“ saepius laudat opus suum mox edendum „Theatergebäude und Denkmäler des Bühnenwesens bei den Griechen und Römern,“ quod hucusque editum non est.

πάντα τις Αισχύλω βούλεται τὰ περὶ τὴν σκητὴν εἰρήματα προσνέμειν . . . καὶ που καὶ ζυστίδας καὶ βατραχίδας καὶ πρόσωπα καὶ καθόρνους καὶ ταυτὶ τὰ ποικίλα, σόρματά τε καὶ καλύπτραν καὶ κόλπωμα καὶ παράπηχυν καὶ ἀργητὸν (corrīg. ἀργητὸν) κ.τ.λ., ita, ut quae hic Aeschylō tribuuntur, comparemus cum Pollucis aliorumque, quae de his rebus traduntur, testimoniis.

De endyma-
tis.

Constat igitur apud Graecos id vestimentorum genus, quod corpus tegeret, quoque et viri et feminae uterentur, vocatum esse ἔνδυμα. Eaque tunicae antiquissimis temporibus apud Athenienses quidem Jonum illae longae linteae fuerunt, diversae a brevioribus laneis Doriorum, unde jam ab Homero Jones appellati sunt ἑλκεχίτωνες¹⁾. Poll. Onom. IV. 71. Ἐκ δὲ λίνου λινοῦς χιτῶν, ὃν Ἀθηναῖοι ἐφόρουσαν ποδῆρη καὶ αὖθις Ἴωνες. Quo quidem tunicae genere (quod postea demum brevior illa Doriensium tunica excepit) Aeschyli tempore omnes esse usos, ut ceteros locos praetereamus, luculentissime demonstrat Eustath. ad II. XIII. 685. p. 954, 47. μέχρι γὰρ, φασί, τῆς Περικλέους στρατηγίας ποδῆρεις εἶχον χιτῶνας, φοροῦντες καὶ τέτιγας. Neque vero dubium est, quin haec tunica talaris (id enim significat ποδῆρης), multo magis honesta profecto atque decora, quam brevior illa, ab Aeschylō histrionibus sit data. Polluc. Onom. VII. 59. Διονυσιακὸς (χιτῶν) ποδῆρης. Bekk. Anecd. p. 746. ἔμβαδας ἐφόρουσαν καὶ ἱμάτια ποδῆρη. Lucian. Jov. tragoed. c. 41. in histrionum vestibus nominantur χιτῶνες ποδῆρεις.

Sed interest tamen aliquid inter vulgarem, qua tunc utebantur, tunicam et eam, quam tragici histriones in scena habebant. Nominatur enim tunica illa tragica ποικίλον. Poll. Onom. IV. 115. καὶ ἐσθῆτες μὲν τραγικαὶ ποικίλον: οὕτω γὰρ ἐκαλεῖτο ὁ χιτῶν· quod genus eos certe qui Deorum vel principum partes susceperant usurpasse, manifeste comprobant. Poll. On. IV. 116. κόλπωμα, ὃ ὑπὲρ τὰ ποικίλα ἐνεδέδοντο οἱ Ἄτρεῖς καὶ Ἀγαμέμνονες καὶ ὅσοι τοιοῦτοι. Poll. On. VII. 47. τὸ δὲ ποικίλον Διονύσου χιτῶν Βακχικός²⁾. Quid autem fuerit discriminis, ex ipsius vocabuli significatione facile intelligitur. Est enim ποικίλον vestis non vulgaris, sed distincta et ornata floribus, stellis, animalibus, aliis rebus ipsi artificiose intextis. Hesych. ποικίλον, ἱμάτιον ζωγραφητόν. Plato Civit. VIII. p. 557. c. commemoratur ἱμάτιον ποικίλον πᾶσιν ἀνθεσι πεποικιλμένον³⁾. Eodem referendum videtur Poll. Onom. VII. 55. ὁ δὲ κατάστιχος χιτῶν ἐστὶν ὁ ἔχων ζῶα ἢ ἀνθη ἐνοφασμένα Phot. κατάστιχον χιτωνίσκου γένος. Quae ornamenta saepius fuisse aurea et alii docent et Lucianus Menipp.

¹⁾ Hom. II. XIII. 685.

²⁾ Cf. Hor. art. poet. 278. *Post hunc personae pallaeque repertor honestae Aeschylus.* — Isidor Orig. 19. 25. 2. *quadram pallam muliebris vestis deductam usque ad vestigia, quae affixis in ordinem gemmis micat.*

³⁾ Etsi non improbabile est, ἱμάτιον et χιτῶν non semel esse tenere commutata, nihil obstat, quominus etiam himatia, quae sensu proprio idem significant quod περίβλημα, ποικίλα id est eo modo ornata fuisse credamus, ut supra exposuimus.

16. ἤδη δὲ πέρας ἔχοντος τοῦ δράματος, ἀποδυσάμενος ἕκαστος αὐτῶν τὴν χρυσοπάστον ἐκείνην ἐσθῆτα καὶ τὸ προσωπεῖον ἀποθέμενος κ. τ. λ.

Accedit, ut illae talaris histriionum tunicae duas habuerint manicas, quippe quod sit liberorum hominum proprium Poll. On. VII. 47. χιτῶν δὲ ὁ μὲν ἀμφιμάσχαλος ἐλευθέρων σχῆμα· ὁ δὲ ἑτερομάσχαλος οἰκετῶν. Quales vero fuerint quae nominantur χειρῖδες, infra videbimus.

Praeterea cingulo sunt instructa illa ποικίλα, ut reliqua fere endymatum genera¹⁾ Hesych. ἐξωμῖς· χιτῶν ὁμοῦ καὶ ἱμάτιον (sensu proprio, quo idem significat, quod περίβλημα)· τὴν γὰρ ἑκατέρου χρεῖαν παρέχειν . . . καὶ χιτῶνος μὲν διὰ τὸ ζώννυσθαι· Poll. Onomast. VII. 51. τὸ δὲ ζῶμά (cingula) ἐστὶ μὲν ἐπιτήδειον ἐνδύσθαι, πέζας δὲ ἔχει, ὡς Αἰσχύλος δηλοῖ, πεζόφορα τὰ ζῶματα ἀποκαλῶν.

Denique tales erant saepe illae tunicae, ut non solum usque ad talos descenderent, sed fluentes in ipso solo traherentur humumque quasi verrent (συρτός χιτῶν, σύρμα). Cramer Anecd. I. I. Poll. Onom. IV. 67. σύρμα δὲ ἐστὶ τραγικὸν φόρημα ἐπισυρόμενον. Quae num viris feminisque fuerint communes, non satis liquet. Purpuream quidem tunicam propriam feminarum nominat Poll. Onom. IV. 118. γυναικείας δὲ (σκευῆς) συρτός πορφυροῦς, παράπηγυ λευκὸν, τῆς βασιλευούσης· τῆς δὲ ἐν συμφορᾷ ὁ μὲν συρτός μέλας, τὸ δὲ ἐπίβλημα, γλαυκὸν ἢ μέλιον. Romanorum autem poetae promiscue eas feminis virisque tribuunt, veluti Juven. satir. VIII. 229. *longum tu pone Thyestae syrma vel Antigones, seu personam Melanippes*. Martial. XII. 95.

Transtulit ad tragicos se nostra Thalia cothurnos:

Aptasti longum tu quoque syrma tibi²⁾.

Aliud endymatum tragicorum genus est eorum, quae vocantur ἐυστίδες³⁾. De quo genere rectissime primus iudicavit Becker⁴⁾. Nam quum variae sint grammaticorum inter-

¹⁾ Mulierum vestes nunquam cinctas non fuisse apparet ex Aesch. Sept. c. Theb. 853 ubi pro feminae nominantur ὀπόσαι στρόφοι (cingulam) ἐσθῆσιν περιβάλλονται. Pers. 151. ad Atossam chorus: ὦ βαθυζώνων ἀνασσα Περσίδων ὑπερτάτη Choeph. 167. Electra invento quem Orestes sacraverat cincinno interrogat: τίνος ποτ' ἀνδρὸς ἢ βαθυζώνου κόρης.

²⁾ Quod vero Becker (Charikles II. p. 328), duce Photio (Lexic. p. 346. Ὀρθοστάδιοι· οἱ στατοὶ χιτῶνες· οἱ γὰρ συρόμενοι συρτοί) negat, syrmeta talia fuisse vestimenta, quae per solum traherentur, syrtao statuens tum demum vocatas esse illas tunicas talaris, quum nondum essent cinctae, id eo magis offendit, quod ipse statuit, ὀρθοστάδιον vestem non differre videri ab ea, quae vocatur συμμετρία, συμμετρία autem aperte hac ipsa re discernitur a syrmate, quod est tunica talaris sine syrmate Hesych. συμμετρία, ἐνδυμα γυναικαῖον ποδήρης, οὐκ ἔχον σύρμα. Poll. Onom. VII. 54. καὶ ἡ συμμετρία χιτῶν ἐστὶ ποδήρης, ἔς τε τοὺς ἀστραγάλους καθήμων. Accedit, quod si sibi opponuntur χιτ. ὀρθοστάδιοι et συρτοί, syrtao autem indicat ita nominatum esse, antequam cinctus esset, orthostadium necesse esset significare chitonem illum cingulo instructum. Cui rursus adversatur id, quod aperte ὀρθοστάδιος nominatur Poll. IV. 49. ὁ οὐ ζώννυμένος.

³⁾ Cf. Cramer Anecd. Paris. I. I. p.

⁴⁾ Cf. Becker, Charikles. T. II. p. 351.

pretationes plus minus accuratae plus minus diversae, quorum alii eas dicunt tragicas vestes, alii adiiciunt talares eas esse tunicas, easque feminarum proprias¹⁾, alii omissa vi atque potestate tragicos reges iis usos esse statuunt²⁾, alii tenues quasdam vestes ita nominari volunt³⁾, alii chlamydes comicas eas fuisse⁴⁾, alii croceas vestes⁵⁾, alii vel in epiblematum numerum eas referunt⁶⁾, Beckerus probe intellexit, non tam formam hoc vocabulum designare certi cujusdam vestimentorum generis, quam naturam. Aliter enim nullo modo innumerarum illa explicationum discrepantia expediri potest. Namque omnino vestes sunt tenuissimi filii, pellucidae, quas et in epiblematum et in endymatum numero fuisse, ut per se patet, ita Pollucis documento indicatum est, Onomast. VII. 49. κοινὰ δὲ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν . . . ξυστόν, ξυστίς, ἔνδυμά τε ὁμοῦ αἰεὶ περιβλήμα καὶ χιτῶν. Quod si omnes tenuiores vestes eo nomine significantur, non mirum, quod multi feminarum proprium illud vestimentorum genus censuerunt, quamquam, ut Pollux manifeste testatur, non minus a viris ea usurpata sunt.

De perible-
matis.

Et hae quidem vestes fere omnium actorum cum qui feminarum tum qui virorum partes habebant, erant communes. Maior autem varietas est eorum, quae tunicae illi superiniiciebantur, quaeque idcirco nominantur ἐπιβλήματα. Quae quum sint innumera⁷⁾, ea tantum iuvat enumerare, quae propria referuntur esse tragoediae, singularumque in tragoedia personarum. Ac de xystide, quae non minus in epiblematum quam in endymatum numero habetur, jam supra sermo fuit. Memoratur autem praeter xystides primum aliquod genus, quod solorum vatum perhibetur fuisse proprium: ἀγρηγόν⁸⁾. Quod quale fuerit, satis dilucide describit Poll. Onomast. IV. 116. τὰ δὲ ἐπιβλήματα — ἀγρηγόν· τὸ δ' ἦν πλέγμα ἐξ ἐρίων δικτυῶδες περὶ πᾶν τὸ σῶμα, ὃ Τειρεσία ἐπεβάλλετο ἢ τινι ἄλλῳ μαντικῶ. Est igitur vestis lanea, reticuli instar texta, non superiori tantum corporis parti, sed toti corpori supra tunicam (ἔνδυμα, χιτῶν) injecta⁹⁾. Eadem fere est Etym. Magni interpretatio: Ἀγρηγόν ποικίλον ἐρεοῦν δικτυοειδές καὶ ἔνδυμα δὲ ποιόν, eo tamen discrimine, (— nisi si minus accurate hoc

1) Tim. Lexic. Platon. ed. Ruhnken. ξυστίδες· ποδήρη ἔνδυματα. Harpocrat. p. 134. ξυστίς· γυναικεῖόν τι ἔνδυμά ἐστιν. Lexic. Rhetor. auctor in Tim. ed. Ruhnken. p. 188. ξυστίς· χιτῶν ποδήρης γυναικεῖος· οἱ δὲ τραγικὸν ἔνδυμα ἐσκενοποιημένον καὶ ἔχον ἐπιπόρημα. . . ἰδίως δὲ τὸ τῶν τραγωιδῶν ἔνδυμα.

2) Schol. ad Aristoph. Nubes 70. χρώνται δὲ ἀπ' αὐτῶν καὶ οἱ τραγικοὶ βασιλεῖς.

3) Lexic. Rhetor. auctor in Tim. ed. Ruhnken . . . οἱ δὲ τὸ λεπτόν παρὰ τὸ ξύεσθαι.

4) Tim. Lexic. Platon. . . . οἱ δὲ χλαμύδας κομικὰς φασιν.

5) Schol. Ms. Theocr. in Bibl. Genev. ad eid. II. 74. . . . οἱ δὲ κροκατὸν ἱμάτιον, ὃ οἱ ἡνίοχοι φέρονσι.

6) Poll. IV. 116. τὰ δὲ ἐπιβλήματα ξυστίς κ. τ. λ.

7) Cf. Becker, Charikles. T. II. p. 319 sqq.

8) Cf. Cramer Anecd. Paris. ubi corrigendum est ἀγρηγόν in ἀγρηγόν.

9) Eiusmodi videtur esse Cassandrae illa vestis Aesch. Agamem. v. 1242. 43.

Ἴδὸν δ' Ἀπόλλων ἀντὸς ἐκδύων ἔμει

Χρησθηρίαν ἐσθῆτ' κ. τ. λ.

dictum esse malumus), quod etiam endyma fuisse dicit, Pollux (l. l.) epiblematis tantum adnumerat, quocum consentit Hesychius ἄγρηγον δικτυοειδές, ὃ περιτίθενται οἱ βακχεύοντες τῷ Διονύσῳ. Haec vero differentia videtur posse tolli, si statuimus, ἄγρηγον endyma vocatum esse, quod tunicarum more indueretur, periblema, quod non ut chiton ipsum corpus tegetet, sed semper supra alteram quandam vestem indueretur. Phavorin. ... καὶ ἔνδυμα ποιόν, ὃ περιτίθενται οἱ βακχεύοντες τῷ Διονύσῳ.

Alio periblematis genere, quod nominatur κόλπωμα, reges potissimum utebantur, sicuti indicat Poll. Onom. IV. 116. Κόλπωμα, ὃ ὑπὲρ τὰ ποικίλα ἐνεδέδυντο οἱ Ἄτρεῖς καὶ Ἀγαμέμνωνες καὶ ὄσοι τοιοῦτοι.

Παράπηχον quod vocatur, reginis tributum invenimus. Poll. Onomast. IV. 118 γυναικείας δὲ (muliebris ornatus sunt) παράπηχον λευκὸν τῆς βασιλευσύσης. VII. 53. τὸ δὲ παράπηχον ἱμάτιον ἦν τι λευκὸν, πῆχον πορφυροῦν ἔχον παρυσσασμένον. Erat igitur vestimentum brevioribus, ut videtur, manicis instructum purpureisque ad utramque ulnam clavis ornatum.

Capiti feminarum superiniiciebatur καλύπτρα, quae et ipsa in Aeschylī inventis numeratur. Cramer Anecd. Paris. l. l. Poll. Onom. IV. p. 116. τὰ δὲ ἐπιβλήματα.... καλύπτρα, cui adiacet παρακαλύπτρα.

Praeterea autem vastissimum illud chlaenarum (χλαῖνα) et chlamydam¹⁾ (χλαμός) genus, prout res ferret, in usu fuisse, vix est, quod adiciamus.

Jam vero etiam colorum varietate venustati atque dignitate vestium prospectum est. A colore nomen invenerunt βατραχίς (Cramer anecd. Paris. l. l.) a Polluce Onom. IV. 116 in epiblematum numero relata, vestis coloris viridis, qualis est ranarum²⁾; φοινικίς Poll. Onom. IV. 116. punicea vestis, κροκωτός crocea (Poll. IV. 117. ὃ δὲ κροκωτός ἱμάτιον), quae tum feminis, tum qui ad feminarum habitum proxime accedit Baccho tribuitur (Poll. VII. 56. γυναικῶν δὲ κροκωτός, κροκώτιον. IV. 101. Διονύσος δὲ αὐτῷ ἐχρῆτο Schol. ad Arist. Ran. 45. Διονυσιακὸν φόρημα ὃ κροκωτός³⁾). Schol. ad Arist. Thesmoph. v. 945. Κροκωτός εἶδος χιτῶνος καὶ ἐνδύματος ἐγκυκλίου. Albi coloris vestimenti supra facta est mentio. Aliorum autem colorum a Polluce quae afferuntur vestes IV. 116. oleagini (ὀμφάκινος) melini (μήλινος), quum eas non satis constet in tragoediis fuisse usurpatas, praestat de eis tacere⁴⁾. At nigras vestes miserorum fuisse tum testatur Poll. IV. 118, tum sapius ex ipsis Aeschylī tragoediis

¹⁾ Cf. Becker, Charikles l. l.

²⁾ βατραχίς virorum vestimentum memoratur Poll. Onom. IV. αἱ δὲ ἀπὸ χρωμάτων ἐσθῆτες καλούμεναι ἄλουργίς — βατραχίς· αὐταὶ μὲν ἀνδρῶν.

³⁾ Schoene de personar. in Eurip. Bacch. habitu scenico p. 25 croccum illud suspicatur fuisse vestimentum, quod super tunicam (χιτῶνα) induerent histriones. Athen. V. 198. c.... ἐπὶ δὲ ταύτης ἐπὶ ἄγαλμα Διονύσου δεκάπηχον σπένδον ἐκ καρχησίου χρυσοῦ, χιτῶνα πορφυροῦν ἔχον διάπεζον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ κροκωτὸν διαφανῆ· περιβεβλητὸ δὲ ἱμάτιον πορφυροῦν χρυσοποικίλον.

⁴⁾ Cf. Becker II. p. 352 sqq.

cognoscitur¹⁾). Utebantur igitur omnes histriones talari tunica, acu picta vel auro coloribusve distincta, cui superiniiciebatur aliquod pallium. Et quum unum fere esset tunicarum genus, quo et feminae et viri uterentur, magnus numerus epiblematum, facile fieri potuit, ut abiecto periblemate et mutata larva multas deinceps partes singuli actores in una eademque tragoedia tueri possent.

Et haec quidem omnia quae persecuti sumus propemodum ad decorem et venustatem ornatus spectant. Quaerendum nunc est, quomodo etiam altitudo histrionum aucta sit, ut ea non nimis abhorreret a Deorum magnorumquae heroum similitudine, quos in scenam produxit Aeschylus. Idque ad unum fere omnes veteres testes, inprimis altioribus quibusdam calceis effectum esse, qui fere vel *ὀκρίβαντες* vel *ἐμβάται* vel *κόθορνοι* nominantur. De cothurnis et embatis. Cramer. Anecd. Par. I. l. inter ea, quae ab Aeschilo inventa sunt, nominantur cothurni. Philostr. vitae Sophist. I. 9. 1. p. 495. ed. Olear... *ἐσθῆτι τε αὐτῆν* (tragoediam) *κατασκευάσας καὶ ὀκρίβαντι ὑψηλῶ κ. τ. λ.* Philostr. vita Apollon. VI. 11. p. 244. Olear... *σκευοποιίας μὲν ἤψατο εἰκασμένης καὶ τῶν ἡρώων εἶδεσιν, ὀκρίβαντος δὲ τοῦς ὑποκριτὰς ἀνεβίβασεν, ὡς ἴσα ἐκείνοις βαινίσειν.* Horat. Art. poet. 278—80.

*Post hunc (Thesp.) personae pallaeque repertor honestae
Aeschylus, et modicis instravit pulpita tignis,
Et docuit magnumque loqui nitique cothurno.*

Quales vero illi altiores calcei fuerint, non satis liquet. Nihil enim scimus, nisi eos altos fuisse (*ὕψηλά* Lucian. Anachars. c. 23), quadratos (Etym. Magn. p. 524. 40. *κόθορνος* γυναικεῖον ὑπόδημα τετράγωνον τὸ σχῆμα, ἀρμόζον ἀμφοτέροις τοῖς ποσὶ) eosdemque, id quod minoris est momenti in salsissima illa habitus tragici irrisione Lucian. Aesch. c. 26. *ponderosos* (*βαρέα*), deinde tales, ut utrique pedes feminarum non minus quam virorum essent apti. Schol. Arist. Eccl. v. 346 *κόθορνος* εἶδος ὑποδήματος, ἀρμόζον ἀμφοτέροις ποσὶ²⁾. Cramer. Anecd. Oxon. V. III. p. 350. Schol. ad Tzetz. Chiliad. *κόθορνος* εἶδος ὑποδήματος *προσφυῆς ἀριστερῶ καὶ δεξιῶ ποδὶ, καὶ γυναιεῖν καὶ ἀνδρασιν.* Isidor. origg. XIX. 34. *cothurni sunt, quibus calciabantur tragoedi, qui in theatro dicturi erant, et alta intonantique voce carmina cantaturi. Est enim calceamentum, in modum crepidarum, quo heroes utebantur, sed tale est, ut in dextro et laevo conveniat pede.* Denique venatorum proprii referuntur cothurni. Serv. Virg. Aen. I. 361. *cothurni jam calceamenta etiam venatoria, crura quoque vincientia, quorum quicvis utrique aptus est pedi.*

Et in dijudicanda hac re obscurissima adhuc neque novissimis Wieseleri³⁾ curis satis

¹⁾ Choreutarum inprimis nigrae memorantur vestes, Choephororum Eumenidum, ut suo loco videbimus.

²⁾ Non dissentit Pollux Onomast. VII. 90, qui Theramenem enarrat nominatum esse cothurnum, quod utrique in republica parti favorit. Unde natum est proverbium *ἐὺμεταβολώτερος κοθόρνον*.

³⁾ Wieseler, das Satyrspiel in „Göttinger Studien“ 1847. 2.

expedita, ea placet via uti, ut inquiramus, quales cothurni fuerint quique iis usi sint iis temporibus, quae Aeschylī aetati maxime sunt propinqua. Facile enim potuit antiquam cothurnorum formam alia atque alia deinceps excipere. Est autem Herodoti aliquo loco VI. 125 satis dilucida cothurnorum descriptio. Ubi quum narretur Croesus permisisse Alcmaeoni, ut quantum semel colligens posset asportare, ex thesauro suo auferret, is, quo plura posset auferre, traditur non solum maximam induisse tunicam, sed etiam largissimos cothurnos, itaque et reliqua omnia vestimenta ipsumque capillum, et tibias surasque auro implevisse. Patet igitur ex hoc loco, non in eorum calceamentorum numero tum quidem cothurnos fuisse, quae sub planta pedis ligarentur, (quae proprie nominantur ὑποδήματα), sed eorum, quae pedem ipsum cum sura tibiaque tegerent. Itaque similes sunt iis venatorum calceis, quos Pollux nominat cavos Ονομ. V. 18. Ὑποδήματα κοῖλα, εἰς μέσην τὴν κνήμην ἀνήκοντα, δεσμῶ ἀκριβεῖ περιεσταλμένα. cf. VII. 84.

Qui vero ea aetate usi sint cothurnis, et num verum sit, quod fere statuunt, Aeschylum cothurnum histrionibus suis dedisse, digito quodammodo monstrat Aristophanes Ran. 45 seqq., ubi Hercules, quum conspiciat ridiculum Dionysi habitum, vix se continens exclamat:

ἀλλ' οὐχ οἶός τ' εἶμ' ἀποσοβῆσαι τὸν γέλων

ὄρων λεοντῆν ἐπὶ κροκωτῶ κειμένην.

τίς ὁ νοῦς; τί κόθορνος καὶ ῥόπαλον ξυνηλθέτην;

Miratur igitur pellem leoninam coniunctam cum crocoto, cothurnum cum clava. Quid igitur? Si cothurnus tum fuisset tragicorum histrionum vel omnium vel deorum certe et heroum calceamentum, nulla profecto causa esset, cur quis miraretur, eundem, qui cothurno uteretur, habere clavam. Recordaretur enim facile, eodem modo in tragica scena ipsum Herculem incedere. At enimvero ut κροκωτόν vestem fuisse accepimus feminarum¹⁾, sic cothurnum verisimile est ea aetate fuisse si non solarum mulierum proprium, at certe delicatiorum sive deorum, qualis Bacchus est, sive hominum²⁾, quippe qui imitari solerent feminarum luxuriam atque mollitiem. Quod si statuimus, planissima est horum verborum sententia. Ideo enim non convenit crocea vestis cum clava, quod illa feminarum est, haec fortissimi viri quasi quoddam insigne.

Quid vero? Negabimusne omnino Aeschylī histriones usos esse cothurnis? Minime illud quidem, at hoc plane non concedimus, omnes histriones habuisse cothurnos. Neque enim Aeschylus id voluisse videtur, ut omnes uterentur una eademque certa calceamentorum forma, sed aliud nihil spectasse, nisi ut altioribus calceamentis uterentur, inprimis dī, deae, heroes, quo maiores apparerent, non neglecta tamen aetatis, morum, omnium denique

¹⁾ Cf. p. LXIX.

²⁾ Ex Plutarch. de Pythiae oraculis c. 24. p. 495. T. I. ed. Paris. cothurnos opulentiorum fuisse intelligitur.

conditionum ac fortunarum ratione, in quibus singuli histriones versantur. Veluti aliis servi aliis reges, reginae, aliis nuntii in itinere, aliis alii utebantur. Itaque omnes quidem histrionum calceos altiores fuisse censeo vulgaribus, at non omnes illos altiores calceos fuisse cothurnos. Quae sententia eo comprobatur, quod Suidas Aeschylum tradit ἀρβύλας, auctor vita Sophocl. Sophoclem κρηπίδας invenisse, quae et ipsae numerantur in altioribus illis histrionum calceis. Suidas v. Αἰσχύλος. οὗτος πρῶτος εὗρε προσωπεῖα καὶ χρώμασι κεχρισμένα ἔχειν τοὺς τραγωδοὺς καὶ ταῖς ἀρβύλαις¹⁾ τοῖς καλουμένοις ἐμβάταις κεχρησθαι. Vita Sophocl. Σάτυρος δὲ φησιν, ὅτι καὶ τὴν καμπύλην βακτηρίαν αὐτὸς ἐπενόησε· φησί δὲ καὶ Ἰστρος, τὰς λευκὰς κρηπίδας αὐτὸν ἐφευρηκέναι, ἃς ὑποδύονται ὅτε ὑποκριταὶ καὶ χορευταί... Anecd. gr. Bekker p. 237. 19. κρηπίς: εἶδος ὑποδήματος ἀνδρικοῦ ὀψηλὰ ἔχοντος τὰ κατὰ ἄνω τὰ²⁾. Unde id certe efficitur, plura fuisse genera calceamentorum, quibus uterentur histriones, falsumque esse, quod ab omnibus fere hucusque retentum est, omnino altiora illa calceamenta, quae Aeschylus omnibus histrionibus tragicis dedit, fuisse cothurnos.

Quemadmodum autem factum est, ut hic error tam late sit propagatus? Duplex videtur esse causa, altera in poetarum³⁾ oratione posita, quos consentaneum est pro communi omnium genere specie quadam uti maluisse ita, ut cothurnos nominarent pro universo altiorum calceorum genere; altera, ut videtur, in re ipsa posita, quod effeminatis magis magisque Atheniensium moribus, magis eos indies eo calceamentorum genere usos esse credibile est, quod antiquitus delicatiorum hominum proprium fuisse vidimus. Hoc autem si verum est, poterant facile illi cothurni e vitae consuetudine in scenam tragicam transferri, cui vel eam ob causam maxime convenirent, quod cum viris et feminis apti, tum utrique pedi accomodati erant.

Sed quod tandem est commune nomen totius generis, quod Aeschylum primum usurpasse ad unum omnes commemorant? Cuius rei vestigium indicat dux ille unus omnium maxime et perpetuus in re scenica et obscurus, Pollux. Tradit enim Onom. IV. 115. καὶ τὰ ὑποδήματα κόθορνοι μὲν τὰ τραγικά καὶ ἔμβαδες· ἐμβάται δὲ τὰ κωμικά. Vix enim dubium est, quin, ut ipsa vox docet, ἐμβάται vel ἔμβαδες⁴⁾ universi calceamentorum generis, cothurni peculiaris cuiusdam nomen contineant. Nam primum quidem manifeste

¹⁾ Cf. Aesch. Agam. 918. ὑπαὶ τις ἀρβύλην λῦσι τάχος. — Invenitur etiam ἐμμορίς. Pers. 651. κροκόβαπτον ποδὸς εὐμορίν ἀείρων.

²⁾ Cf. Plutarch. praeept. gerend. reipubl. c. 16 p. 993. T. II. ed. Paris.

³⁾ Latissime Horatio inprimis auctore manasse videtur hic error, Art. poet. v. 280.

⁴⁾ Omittamus hoc loco discernere, quae sit ἐμβάδων et ἐμβατῶν differentia. Nam ἐμβάτας comicorum ἔμβαδας tragicorum histrionum fuisse, ut Pollux et alii statuunt, vel ἔμβαδας comicorum, ἐμβάτας tragicorum ut Ammonius vult p. 49 (ἐμβαδες) καὶ ἐμβατα (legd. ἐμβάται) διαφέρει· ἔμβαδες μὲν γὰρ καὶ τὰ κωμικά ὑποδήματα, ἐμβάτα (ἐμβάται) δὲ τὰ τραγικά, nemo quisquam mihi persuaderebit.

hoc testatur Schol. Lucian. epist. Saturn. c. 19. ἐμβάται· τὰ ξύλα, ἃ ἐμβάλ-
 λουσι ὑπὸ τοῦς πόδας, ἵνα φανῶσι μακρότεροι. Deinde eo confirmatur, quod apud
 omnes prosae orationis scriptores, ubi de tragicorum histrionum ornatu agitur, rarissime
 cothurni nominantur, semper fere ἐμβάται, nonnunquam, ubi cothurni inveniuntur,
 pro embatis male ii sunt intrusi. Cuius rei satis est hoc loco pauca attulisse ex-
 empla. Lucianus Gall. c. 26 ridiculum esse dicit ingens histrionis tragici corpus,
 in nimiam quandam magnitudinem auctum, maxime ubi is in scena prolabatur, ita ut
 facile cognosci possit et ceterarum rerum inanis fulgor et calceamentorum deformitas, a justa
 mensura abhorrens: τῶν ἐμβάδων τὴν ὑπόδεισιν ἀμορφοτάτην καὶ οὐχὶ κατὰ λόγον τοῦ ποδός, ubi
 duo codices (Paris. 3011 et Gorlicensis) habent καθόρων. Lucian. Jov. tragoed. 41 in tragico
 apparatu nominat... καὶ τοὺς ἐμβάτας (Gorlicensis τοὺς ἔμβαδας). Lucian. quomodo
 historia sit conscribenda c. 22. ὥστε τὸ πρᾶγμα εἰκόδες εἶναι τραγωδῶ τὸν ἕτερον μὲν πόδα
 ἐπ' ἐμβάτου ὑψηλοῦ ἐμβεβηκότι, θατέρῳ δὲ σάνδαλον ὑποδεδεμένῳ. Liban. c. Aristid. de
 saltat. ed. Reiske vol. III. p. 385. τραγωδός δὲ ποιεῖ βραχυτέρους· ἐπειδὴ περ ἐμβάτας ἀναβάντες
 ἐμηχανήσαντο τοὺς ἄλλους ὑπεραίρειν. Bekk. Anecdot. p. 746. ἐπιδεικνύμενοι δὲ (οἱ τραγικοί)
 τῶν ἡρώων ὡσανεὶ τὰ αὐτῶν πρόσωπα, πρῶτον μὲν ἐπελέγοντο ἄνδρας τοὺς μείζονα φωνὴν
 ἔχοντας, δεύτερον δὲ βουλόμενος καὶ τὰ σώματα δεικνύσιν ἡρωϊκά, ἐμβάδας ἐφόρου καὶ ἱμάτια
 ποδῆρη. Sunt autem ἐμβάται vel ἔμβαδες, quae nostrorum calceorum vel caligarum more
 induuntur, Etym. Magn. 333. 54. ἔμβας· εἶδος ὑποδήματος ἀπὸ τοῦ ἐμβαίνειν τοὺς πόδας·
 Schol. Lucian. Rhetor. praecept. c. 15. ἔμβαδες· τὰ ὑφ' ἡμῶν καλλιγία (legd. καλιγαι,
 caligae), oppositae illae soleis vel sandalis, quae antiquissimis temporibus fere sola erant in
 usu (πέδιλα), et, quum subligarentur, suo nomine appellantur ὑποδήματα. Verum hoc voca-
 bulum quum latius paulatim patere coepisset, postea abiecta propria potestate de omnibus
 calceis, quantumvis illi diversissimi essent ab antiquiori illo genere, promiscue est usurpatum.

Restant alia quaedam, quibus auctam esse scimus histrionum magnitudinem effectum-
 que, ut, quum calcei excederent vulgarium altitudinem, ab aucta illa magnitudine non abhorre-
 rent reliquae corporis rationes. Atque in his primum commemoro σωματίον, de quo Pho-^{Desomatio.}
 tius: σώματα· τὰ ἀναπλάσματα, οἷς οἱ ὑποκριταὶ διασάπτουσιν αὐτοὺς· οὕτως Πλάτων. Minus
 accurate: Poll. Onom. IV. 115. universum histrionis tragici apparatus ita nominatum esse
 dicit: καὶ σκευὴ μὲν ἢ τῶν ὑποκριτῶν, στολή· ἢ δ' αὐτὴ καὶ σωματίον ἐκαλεῖτο. Atenimvero, si
 comparamus Lucian. Jov. tragoed. 41. τοὺς ἐμβάτας καὶ τοὺς ποδῆρεις χιτῶνας καὶ χλαμύδας
 καὶ χειρίδας καὶ προγαστρίδια καὶ σωματία καὶ τᾶλλ' οἷς ἐκεῖνοι σεμνύνουσι, τὴν τρα-
 γωδίαν cum vitae Aeschyli auctore ed. Ritter p. 159. τοὺς τε ὑποκριτὰς χειρίαι, (ita recte
 emendavit Ritter) σκεπάσας καὶ τῷ σώματι (Ritter σύρματι; Westermannus, Vit. script.
 p. 121 et Wieseler rectius, ut videtur, σωματίῳ) ὀγκώσας et cum Lucian. de saltat. c. 27.
 εἰ λέγειν προστερνίδια καὶ προγαστρίδια προσθετὴν καὶ ἐπιτεχνητὴν π' ἀχύτητα προσ-
 ποιούμενος, ὡς μὴ τοῦ μήκους ἢ ἀρρυθμίας ἐνλεπ τῷ μᾶλλον ἐλέγχοντο, non errare videmur statuentes,

De progastro-σώματιον non ipsas tragoedorum vestes significare, sed pulvinos quosdam vestibus subjectos, stridio quibus crassius evaderet corpus eoque modo altitudini convenientius. Minus autem perspicuum est, quid intersit inter σώματιον, προγαστρίδιον, προστερνίδιον, nisi si hoc existimamus, et prosterndio. fuisse προγαστρίδιον et προστερνίδιον eas partes somatii, quae ventrem et pectus tegerent.

Sunt, qui etiam χειρῖδες, quae in ornatu histrionum referuntur Lucian. Jov. tragoed. c. 41. (Cf. Vita Aeschyli), contendunt¹⁾, manuum quasi quasdam accessiones fuisse, quibus brachia longiora crassioraque facta auctae corporis magnitudini ac crassitudini responderent. Quos non recte ita judicare demonstravit Wieseler²⁾. Obstat enim maxime Chrysostomi locus Hom. VIII. in Timoth. VI. p. 457. d. τὰς δὲ χειρῖδας, (sic legendum pro χειρῖδας) καθάπερ οἱ τραγῳδοὶ οὕτω μετ' ἀκριβείας ἐνδιδύσκουσι, ὥστε νομίζειν προσπεφυκέναι μᾶλλον αὐταῖς (virginibus). Immo manicae erant, ut aperte testatur Lucian. Jov. trag. 41. χειρῖδας τὰ κοινῶς λεγόμενα μανικια (legd. μανικαι, manicae), longae, tamque augustae, ut ipsam brachiorum manuumque formam exprimerent (tricot). Magis obscurus est Xenophontis locus Cyropaed. VIII. 3. 13. (Cyrus) εἶχε καὶ διάδημα περὶ τῆ τιάρᾳ· καὶ οἱ συγγενεῖς δὲ αὐτοῦ τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο σημεῖον εἶχον καὶ νῦν τὸ αὐτὸ τοῦτο ἔχουσι· τὰς δὲ χειρῖδας ἔσω τῶν χειρῖδων εἶχε. Sed quum hic de Persarum quodam more sermo sit, probabile est, deficiente apud Graecos vocabulo, apud quos ipsa res non existeret, Xenophontem eo usum esse, cujus vis proxime accederet barbarorum illi vestimento. Idque magis etiam docet idem VIII. 8. 17. οὐ μόνον κεφαλὴν καὶ σῶμα καὶ πόδας ἀρκεῖ αὐτοῖς ἐσκεπάσθαι, ἀλλὰ καὶ περὶ ἄκραις ταῖς χερσὶ χειρῖδας δασείας καὶ δακτυλήθρας ἔχουσιν· ubi, ut facilius intelligatur, quales fuerint illae χειρῖδες, diversae a Graecorum, adhaeret verbis περὶ ἄκραις ταῖς χερσὶ vocabulum δακτυλήθρας, significans, non totam solum manum, sed etiam singulos digitos opertos fuisse. Sed etiamsi non cogitandum est³⁾ de longioribus quibusdam digitalibus, tamen facile intelligitur, idem fere longis manicis esse effectum, ut augeri videretur brachiorum longitudo, eoque modo non nimis abhorrere a reliquis corporis rationibus.

Vidimus igitur, magnitudini et amplitudini histrionum Aeschylum consuluisse altiori calceorum genere, qui vocantur ἐμβάται, somatio ejusque partibus progastroidio et prosterndio, denique longioribus quibusdam manicis.

De personis Accedunt, quae capitis altitudinem augentia ad amplificandam histrionis statuum conferebant, ὄγκος et περίκρανον. De quibus priusquam explicem, de personarum sive larvarum natura et origine pauca sunt praemittenda, quibuscum illa sunt conjuncta.

larvis. Personarum vel larvarum ea est sententia ac natura, ut faciem et vultum hominum

¹⁾ Cf. Böttiger, kleine Schriften I. p. 201.

²⁾ Fr. Wieseler, das Satyrspiel p. 750.

³⁾ Comprobat nostram sententiam. Suid. v. φαλλοφόροι.

mutantes exuant quasi suam cuique naturam atque mutato ore et vultu naturam quoque ei induere videantur alienam. Hoc autem, dum simplices sunt atque rudes hominum animi, vix quisquam in animum potest inducere, nisi qui amore atque admiratione plenus eius, quem diligit atque colit, quam simillimus fieri velit. Itaque factum est, ut ii, qui sacra Dionysio faciebant, cultu ejus exciti Bacchicoque quasi furore correpti, abiecta peculiari sua natura, totos se adsimularent Baccho. Idque nulla arte adhibita facili negotio perficere sibi videbantur cingentes capita sacra fronde faciemque tingentes rebus in ipsis festis forte oblati, veluti vini faece plantarumque cum Bacchi sacris conjunctarum succo. Atque hic quidem mos vel tum retentus est, quum ex dithyrambis in honorem Bacchi saltatis paulatim nata est tragoedia, ita tamen, ut polita magis magisque re scenica expoliretur etiam personarum usus. Videntur autem tria personarum genera usque ad Aeshylum deinceps se excipere. Nam primum quidem, ut modo diximus, capillis apio redimitis ora vel faecibus perungebant, vel quod postea usuvenit, ranunculo, andrachne, cerussa tingebant¹⁾. Vocabatur autem talis facies *προσωπεῖον*. Anthol. Palat. II. 408.

Μὴ τοίνυν τὸ πρόσωπον ἅπαν ψιμύθῳ κατάπλαττε,
ὥστε προσωπεῖον κοῦχι πρόσωπον ἔχειν.

Gregor. Naz. Carm. p. 147. c.

μηδὲ θεοῦ μορφᾶς ἐπαλείφετε χρώμασιν αἰσχροῖς,
ὥστε προσωπεῖα κοῦχι πρόσωπα φέρειν.

Saepius vero *πρόσωπον* cum *προσωπεῖον*²⁾ commutata sunt.

Secutum est alterum genus, ex quo non jam Bacchi solius vita, instituta, facta celebrabatur, sed aliorum quoque deorum heroumque fabulae in scenam traducebantur³⁾. Quod quidem eo differebat maxime a priori illo, quod non solum coloribus distinguebant vultum eoque modo mutabant, sed velabant etiam et superiorem et inferiorem faciei partem. Neque vero illud magis artificiose fiebat, sed folia quaedam adhibebantur non aliena illa a reliquo capitis ornatu, qui jam in antiquiori illo genere obtinuit⁴⁾ (cf. Tab. lapide incis. fig. 1. 2. 3. 4.), usque dum pro foliis usurparentur lintea quaedam tegumenta, foliorum illorum formam imitantia (fig. 5.)⁵⁾.

1) Cf. Suid. v. *Θέσις*. De Aeschyli re scenica p.

2) Eodem referendum est vocabulum *ἀποπροσωπίεσθαι*. Poll. II. 48. ἀποπροσωπίεσθαι δὲ τὸ καθάριον τὸ πρόσωπον, εἶπε Φερεπράτης.

3) Cf. de Aeschyli re scenica p. XII.

4) Athen. XIV. 622. b. Σῆμος δ' ὁ Ἀήλιος ἐν τῷ περὶ παιάνων „Οἱ ἀντοκάβδαλοι (φησὶ) καλούμενοι ἐστεφανωμένοι κίτῳ σκέδην ἐπέβαινον ῥήσεις· οἱ δὲ ἰθύφαλλοι καλούμενοι προσωπεῖον μεθύοντων ἔχουσι καὶ ἐστεφάνωνται χειρὶδας ἀνθινὰς ἔχοντες. 622. c. οἱ δὲ φαλλοφόροι προσωπεῖον μὲν οὐ λαμβάνουσι, προπόλιον (Casaub. *προβόλιον*) δὲ ἐξ ἐρπύλλου περιτιθέμενοι καὶ παιδέρωτας ἐπάνω τούτου ἐπιτίθενται, στέφανόν τε δασύν ἴον καὶ κίττου.

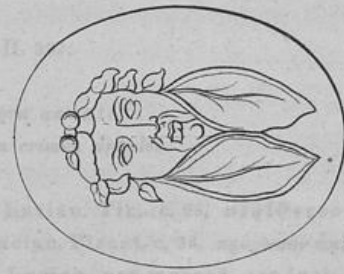
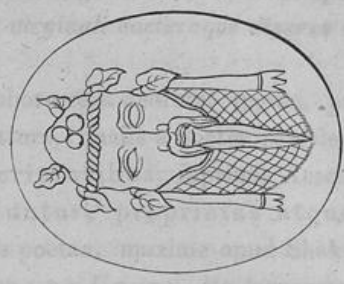
5) Hujus generis minime omnium noti nonnulla simulacra lapide incidenda curavi, expressa illa ex libro

Et hoc quidem genere Thespis videtur esse usus, quem accepimus primum cerussa et portulaca histrionis sui vultum tinxisse, postea etiam linteas personas adhibuisse. Suidas v. Θέσπις.

Tertium denique illud est genus, quod inde ab Aeschilo propagatum est. Jam enim non ipsius histrionis facies vel tecta est vel coloribus mutata, sed artificiosa quaedam simulacra

Koehler's „Masken, ihr Ursprung und neue Auslegung einiger der merkwürdigsten auf alten Denkmälern, die bis jetzt unerkant und unerklärt geblieben sind,“ a. XXXIII, impensis academiae Petropolitanae sine auctoris nomine edito, at non publice divendito, cuius inspiciendi oportunitatem benignitate Viri clarissimi Pertzii, Bibliothecae regiae Berolinensis praefecti, mihi datam esse grato animo profiteor. Est vero haec Koehler's interpretatio:

- Fig. 1. Ein kleiner *Sardonyx* von drei Schichten und einem schräg abwärts laufenden Rande aus der Sammlung des Duc d'Orleans, jetzt ein Theil der Kaiserlich Russischen. In die obere braune Schicht ist der Kopf so geschnitten, dass der grösste Theil der vertieften Arbeit sich in der weissen oder zweiten Schicht befindet, welche dadurch hervortritt. Die Vorstellung ist, ein männlicher vorwärts gewandter Kopf mit einem Knebelbarte und ohne Angabe des Halses. Er trägt die bacchische Stirnbinde mit zwei Epheublüthen und den Epheukranz, von dem man vier grosse Blätter bemerkt. Von den Augenwinkeln an bedecken die Wangen zwei grosse Blätter, an denen deutlich die Aeste derselben oder ihr Gerippe, *rainures*, angegeben sind; sie lassen Nase, Mund und Kinn frei, indem sie noch ein Stück über letzteres herabreichen. Im Felde des Steines bemerkt man die Enden der Bänder, mit denen der Epheukranz und die beiden grossen Blätter der Pflanze *Prosopis* geknüpft waren.
- Fig. 2. Ein grösserer vorwärts gekehrter Kopf von einem Glasflusse der Townleyschen Sammlung, jetzt des Britischen Museums, genommen. Auf der Stirn trägt er eine breite Binde, die mit zwei Epheublättern geschmückt ist. Ueber oder hinter dieser breiten Binde bemerkt man zwei ähnliche kleinere nahe an einander stehende Epheublüthen, von welchen aus sich eine schmalere Binde hinter das Haupt zieht. Er trägt einen Knebelbart und unterhalb der Unterlippe bemerkt man gerade herablaufende Streifen, um den Bart anzuzeigen. Ebenso wie am vorhergehenden Kopfe verdecken zwei grosse Blätter die Wangen und das Kinn. Im Felde und an den Seiten des Kopfes bemerkt man die Enden von Bändern.
- Fig. 3. Derselbe Kopf, nur kleiner, auf einem Glasflusse ganz wie der vorhergehende gebildet, mit den zwei Binden und den Epheublüthen, auch mit den grossen Blättern an den Seiten, an denen die Aeste, (*rainures*), angegeben sind. Das Gesicht trägt keinen Bart.
- Fig. 4. Ein ähnlicher Kopf mit der Stirnbinde, auf der zwei Epheublüthen und an jeder der Seiten mit drei Epheublättern. Das Gesicht ist frei, denn nur von der Gegend des Mundes an bedecken zwei grössere Blätter einen Theil der Kinnladen. Die Verzweigungen der Blätter sind auch angegeben, obgleich nicht so genau, als es die sonst so fleissige Ausführung erwarten liesse.
- Fig. 5. Ein *Corneol* der Russisch Kaiserlichen Sammlung aus der des Duc d'Orleans, trägt einen Kopf mit dem Knebelbarte, ist mit Epheu bekränzt und scheint oben auf dem Haupte drei nur angelegte Epheublätter zu haben. Statt des Bartes, den an den vorhergehenden Köpfen zwei grosse Blätter bilden, trägt dieser an derselben Stelle einen Bart, ähnlich jenen Blättern aber aus zwei Stücken feiner Leinwand, mit der an den Seiten herabhängenden, sauber an den Enden ausgezackten Binde, durch welche die Leinwand am Kopfe befestigt war. Diese Leinwand ist gegittert, und die Streifen mögen vielleicht die, in den früheren Zeiten als festlicher Schmuck am meisten gebrauchte, rothe und grüne Farbe auf weissem Grunde anzeigen.

Et hoc quidem genus Therapsidis videtur esse, quia, quod est primum genus, quod in
historiis sui vultum habet, per se ab aliis historis per se additur. Sicut in

Textum dicitur aliter, et quod, quod in aliis historis per se additur, et
non per se additur, sed per se additur, et per se additur, et per se additur.

Coarctata, Marten, Theophrastus, et per se additur, et per se additur, et per se additur.

Coarctata, Marten, Theophrastus, et per se additur, et per se additur, et per se additur.

Coarctata, Marten, Theophrastus, et per se additur, et per se additur, et per se additur.

Coarctata, Marten, Theophrastus, et per se additur, et per se additur, et per se additur.

Coarctata, Marten, Theophrastus, et per se additur, et per se additur, et per se additur.

Coarctata, Marten, Theophrastus, et per se additur, et per se additur, et per se additur.

Coarctata, Marten, Theophrastus, et per se additur, et per se additur, et per se additur.

Coarctata, Marten, Theophrastus, et per se additur, et per se additur, et per se additur.

Coarctata, Marten, Theophrastus, et per se additur, et per se additur, et per se additur.

Coarctata, Marten, Theophrastus, et per se additur, et per se additur, et per se additur.

Coarctata, Marten, Theophrastus, et per se additur, et per se additur, et per se additur.

Coarctata, Marten, Theophrastus, et per se additur, et per se additur, et per se additur.

facta sunt, lintea primum, deinde ex cortice¹⁾, ex ligno²⁾, quae totam histrionum et faciem et caput tegebant³⁾. Isidor. origg. lib. X. 119 (p. 330 ed. Lindemann). *Nomen autem hypocritae tractum est ab specie eorum, qui in spectaculis contexta facie incedunt, distinguentes vultum caeruleo minioque colore et caeteris pigmentis, habentes simulacra oris lintea, gipsata et vario colore distincta nonnunquam et colla et manus creta perungentes, ut ad personae colorem pervenirent, et populum dum in ludis agerent, fallerent, modo in specie viri, modo in foeminae, modo tonsi, modo criniti et anili et virginali caeteroque diverso vultu, ut fallant populum, dum in ludis agunt.*

Atque has personas consentaneum erat non abhorrere a deorum, regum, principum aliorumque omnium, qui in tragoediis versantur, ea natura, qualis a poetis ipsis describitur. Quemadmodum enim ab antiquis tragoediarum scriptoribus, imprimis Aeschilo, singularum hominum non tam, quales vere reperiuntur, proprietates atque peculiaritas exprimitur (id quod apud recentioris aetatis poetas, maxime apud Shakesperium fieri solet), quam absoluta quaedam morum forma ac figura, ita larvarum quoque satis erat genera nonnulla effingi, species innumeras effingi non erat opus. Et haec ipsa est causa, quod omnino apud veteres ferri poterat larvarum usus, qui in nostris quidem tragoediis cogitari vix potest. Nam nostri actores, ut omnes qui deinceps in singulis existunt vel reconditissimos animorum motos exprimant, suo ipsorum vultu, cuius summa mobilitate sola hoc effici potest, carere plane nequeunt, immo hoc potissimum adjumento, quod poetarum ars describere aut noluit, aut non potuit, supplere quasi debent; quod contra veteres, qui summam quandam describebant morum formam, exemptam illam omnibus iis, quae non necessario cum ea conjuncta essent, effugere necesse erat quidquid peculiaris histrionum natura addere posset⁴⁾. Itaque ne haec quidem ornatus pars temere adjecta est, sed et ipsa ex tragoe-

¹⁾ (Köhler) Masken, ihr Ursprung etc. p. 10. Virg. Georg II. 337.

²⁾ Prudent, contra Symmach. II. v. 646—47.

*Ut tragicus cantor ligno tegit ora cavato,
Grande aliquod cuius per hiatum crimen anhelet.*

Hesych v. κλύθιον et κλύθρα.

³⁾ Ex hoc usu profecta sunt: περιθέσθαι προσώπειον. Lucian. Tim. c. 28. περιθέτον πρόσωπον Schol. ad Arist. Thesmoph. 258. προσώπειά περικείμενα. Lucian. Piscat. c. 36. πρόσωπον ὑπὲρ κεφαλῆς ἀνατεινόμενον. Lucian. de saltat. c. 27. ἀποθέσθαι πρόσωπ. Lucian. pro merced. conduct. c. 5. ἀφελεῖν προσώπειον. Lucian. Icaromen. c. 29. Aristid. orat. XLIX. ed. Dindorf. T. II. p. 523.

⁴⁾ Egregie, ut solet, de hac re disputavit vir prope infinita rerum scientia atque intelligentia imprimis conspicuus, Bernhardy, Grundriss der Griechischen Litteratur Th. II. p. 639 sqq: *Den Abschluss des fremdartigen Schmuckes gab die tragische Maske, die zwar nicht gleich der komischen entweder fratzenhafte Phantasiegebilde oder momentane Figuren einer vielgestaltigen Charakteristik in raschem Wechsel vorführte, wohl aber nach Rang, Persönlichkeit und Lebensalter eine Reihe scharfgeprägter Typen fixirte und die bekannten Züge*

diae antiquae natura et proprietate profecta. Quod quum ita sit, non mirum est, quod in recensione illa personarum a Polluce facta nusquam fere certae, quaedam larvae veluti Agamemnonis, Clytaemnestrae referuntur, sed ad unum omnia, quae afferuntur, generum sunt nomina. Memorantur enim Onom. IV. 133—142 *περὶ προσώπων τραγικῶν* inter tragicas personas, primum senum §§ 133—135: *ξυρίας ἀνὴρ, λευκός, σπαρτοπόλιος, μέλας ἀνὴρ, ἀνὴρ ξανθός, ἀνὴρ ξανθότερος*, deinde juvenum §§ 135—137: *πάγχρηστος, οὖλος, πάρονλος, ἀπαλός, πιναρός, δευτερός πιναρός, ὠχρός, πάρωχος*. Sequuntur servorum larvae §§ 137—138: *διφθερίας, σφηνοπώγων, ἀνάσιμος* et mulierum (§ 138—141): *πολιὰ κατάκομος, γραῖδιον ἐλεύθερον, γραῖδιον οἰκετικόν, μέσοκουρος, διφθερίτις, κατάκομος, ὠχρὰ, πρόσφατος, κούριμος παρθένος*. Ex quibus omnibus facile intelligitur, pro aetatum, fortunarum, animorum diversitate diversas fuisse personas. Accuratius autem si inquirimus, quales illae fuerint, tres earum partes inveniuntur, quorum vestigia jam in iis medii generis apparent exemplis, quae in tabula lapide incisa proposuimus. Et infima quidem pars, quae mentum tegit et usque ad nasum porrigitur, barbae inprimis proprietate est distincta¹⁾; in altera parte, qua velantur, quae circa oculos sunt, colorum maxime varietate aetatum morumque differentia est expressa²⁾; tertia denique eaque summa pars coronae vittaeque loco, quas in antiquis exemplis conspiciamus, apposita non solum sinciput complectitur, sed etiam supremum occipitium. Haec autem tum capillorum peculiaritate³⁾ diversa est, tum vero minori majorive frontis altitudine. Huc enim referenda videntur duo illa vocabula *περικρανον* et *ὄγκος* quorum prius humiliorem, posterius altiorem frontem significare existimo. Et de onco quidem vix potest esse dubitatio, quoniam et ipsa vox tumorem aliquem aperte significat, et qualis ille tumor sit, satis perspicue tradit Pollux Onomast. IV. 133. *ὄγκος δέ ἐστι τὸ ὑπὲρ τὸ πρόσωπον ἀνέχον εἰς ὕψος, λαβδοειδὲ τῷ σχήματι*. IV. 140. *Ἡ δὲ κούριμος παρθένος ἀντὶ ὄγκου ἔχει τριχῶν κατεψημένων διάκρισιν*. *Περικρανον* autem, quum per se nihil aliud indicet, nisi quod circa caput est, ex eo tantum colligimus, humiliter illud larvarum genus designare, quod fere opponitur onco. Veluti IV. 138. *ὁ διφθερίας*

der Schauspieler verbar, mithin der unpoetischen Neugier und dem Vordringen eitle Subjectivität allen Anlass entzog.

¹⁾ Cf. Poll. Onom. 133. *τὸ δὲ γένειον, ἐν χροῖ κουρίας ἐστὶν ὁ ξυρίας*. IV. 134. *Ὁ δὲ λευκός ἀνὴρ πᾶς μὲν ἐστὶ πολίος . . . καὶ τὸ γένειον πεπηγός. — ὁ δὲ μέλας ἀνὴρ . . . οὖλος τὸ γένειον*. 135. *Ὁ δὲ πάγχρηστος, πρεσβύτατος τῶν νεανίσκων ἀγένειος*. 138. *ὁ δὲ ἀνάσιμος . . . ἀγένειός ἐστιν*. 137. *σφηνοπώγων*.

²⁾ Cf. Poll. Onom. IV. 134. *Ὁ δὲ λευκός ἀνὴρ . . . παράλευκον τὸ χρῶμα. — ὁ γὰρ μὲν σπαρτοπόλιος . . . μέλας ἐστὶ καὶ ὑπαρχος· ὁ δὲ μέλας ἀνὴρ . . . τραχὺς τὸ πρόσωπον*. 135. *ὁ δὲ ξανθός ἀνὴρ . . . εὐχρους· ὁ δὲ ξανθότερος, τὰ μὲν ἄλλα ὅμοιος, ὑπαρχος δὲ μᾶλλον, καὶ δημοῖ νοσοῦντας· ὁ δὲ πάγχρηστος — εὐχρους, μελανόμενος*. 136. *Ὁ δὲ οὖλος, . . . ὄφρῦες ἀνατέτανται, βλοσυρός τὸ εἶδος*. 136. *ὁ δὲ ἀπαλός . . . λευκόχρους, φαιδρός*.

³⁾ Poll. Onom. IV. 143. *Ὁ δὲ λευκός ἀνὴρ πᾶς μὲν ἐστὶ πολίος, βόστρυχοι δὲ περὶ τὴν κεφαλὴν. — Ὁ δὲ μέλας ἀνὴρ . . . οὖλος . . . τὴν κόμην*. 135. *Ὁ δὲ ξανθός ἀνὴρ ξανθοῦς ἔχει βοστρυχούς*. 136. *Ὁ δὲ οὖλος ξανθός αἱ τρίχες τῷ ὄγκῳ προσπεπήγασιν κ. τ. λ.*

describitur ὄγκον οὐκ ἔχων, περίκρانون ἔχει. 139. τὸ δὲ οἰκτικὸν γραΐδιον, περίκρانون ἐξ ἀρνακίδων (?) ἀντὶ ὄγκου ἔχει. Onci autem ipsi rursus aut breviores sunt, aut longiores, maiores aut minores. Poll. Onom. IV. 134. Ὁ δὲ λευκὸς ἀνήρ, ... ὁ δὲ ὄγκος, βραχὺς. Ὁ δὲ μέλας ἀνήρ ... μέγας ὁ ὄγκος. 135. Ὁ δὲ ξανθὸς ἀνήρ ξανθοῦς ἔχει βοστράχους, καὶ ὄγκον ἤτις κ. τ. λ. 136. Ὁ δὲ οὖλος — ἐπέρογκος. 138. Ὁ δὲ σφρηνοπάγων ἀκμάζει καὶ ὄγκον ὑψηλὸν ἔχει καὶ πλατύν. — Ὁ δὲ ἀνάσιμος ἐπέρογκος. 139. Ἡ μὲν πολὺα κατάκομος ... μετρία τὸν ὄγκον. Τὸ δ' ἐλεύθερον γραΐδιον ... μικρὸν ὄγκον ἔχον. Τὸ δὲ οἰκτικὸν μεσόκουρον καὶ βραχὺς ὄγκος κ. τ. λ.

Haec autem omnia personarum genera ad tragicorum histrionum apparatusm (σκηνή) necessaria sunt (ἔνσκενα πρόσωπα). Restant aliae personae, quae ad singularum fabularum usum fabricandae erant (ἔκσκενα πρόσωπα¹⁾), et omnino rariores et eorum propriae, qui singulari aliqua sive virtute sive vitio sive alia quadam proprietate conspicui sunt, quibus sublatis suam ipsorum naturam amittere viderentur, veluti Actaeonis cornuti, Argi, Gorgonis, Centauri, aliorum, qui nullo fere delectu instituto a Polluce temere commiscuntur IV. 141. 42.

Denique quae superest quaestio

de arte histrionum

instituenda, eam praestat in aliud otium differre, quo opportunitas data erit, de choreutarum et numero et ornatu et arte disputandi. Quod quidem non solum ideo faciendum nobis esse persuasimus, ne nimis supergrediamur terminos huic scriptioni constitutos, sed magis etiam, quod histrionum ars quum arctissime coniuncta sit cum choreutarum arte, haud aptum videtur, de utraque separatim exponere.

¹⁾ Poll. Onom. IV. 141. 42. τὰ δὲ ἔκσκενα (ita legendum pro ἔνσκενα) πρόσωπα Ἀπταίων ἐστὶ κερασφόρος ἢ Φινεὺς τυφλὸς, ἢ Θάμυρις, τὸν μὲν ἔχων γλανκὸν ὀφθαλμὸν, τὸν δὲ μέλανα· ἢ Ἄργος πολυόφθαλμος, ἢ Τυρῶ πελιδνὴ τὰς παρειὰς παρὰ Σοφοκλεῖ· τοῦτο δ' ὑπὸ τῆς μητριάς Σιδηροῦς πληγαῖς πέπονθεν· ἢ Εὐλίπη ἢ Χείρωνος ὑπαλλαττομένη εἰς ἵππον παρ' Εὐριπίδου... ἢ Ἀμυμώνη, ἢ ποταμὸς ἢ ὄρος, ἢ Γοργῶ, ἢ δίκη, ἢ θάνατος, ἢ λύσσα κ. τ. λ. Hesychnianum autem illud: ἔκσκενα: τὰ παρεπόμενα πρόσωπα ἐπὶ σκηνῆς obscurum est.

